

totalitarizmin psikolojisi

Çeviren
İbrahim Ayyıldız

mattias desmet

totalitarizmin psikolojisi

mattias desmet

facebook.com/SerbestKitaplar

twitter.com/SerbestKitaplar

instagram.com/serbest_kitaplar

pinterest.com/SerbestKitaplar

issuu.com/serbestkitaplar

goodreads.com

Çeviren: ibrahim ayyıldız

Çeviri editörü: selçuk durgut

Mattias Desmet

Totalitarizmin Psikolojisi

De Psychologie van Totalitarisme (2022)

Çeviren: İbrahim Ayyıldız
Çeviri Editörü: Selçuk Durgut

Serbest Kitaplar: 46
ISBN 13: 978-625-98070-5-8
1. Baskı: Şubat 2025

Copyright © 2022, Mattias Desmet ve Pelckmans Uitgevers
Türkçe çeviri Copyright © 2024, İbrahim Ayyıldız

Kapak Tasarımı: Gökhan Yücesan
Sayfa Tasarımı: Serbest Kitaplar

Baskı: Tarcan Matbaacılık Yayın San. (Sertifika No: 47663)

MATTIAS DESMET

Mattias Desmet, COVID-19 pandemisine uygulandığı şekliyle, kitle oluşumu teorisi konusunda dünyanın önde gelen uzmanı olarak tanınmaktadır. Belçika'daki Ghent Üniversitesi'nin Psikoloji ve Eğitim Bilimleri Bölümü'nde klinik psikoloji profesörü ve psikanalitik psikoterapist olarak çalışmaktadır. Çalışmaları, *The Joe Rogan Experience* ve *Forbes*, *The New York Post*, *Salon.com* ve *Fox News* gibi yüzlerce mecrada dâhil olmak üzere, medyada geniş bir şekilde tartışılmıştır. Röportajları dünya çapında milyonlarca kişi tarafından izlenmiştir. Önceki kitapları arasında *The Pursuit of Objectivity in Psychology* ve *Lacan's Logic of Subjectivity: A Walk on the Graph of Desire* adlı kitapları bulunmaktadır. Desmet, yüzden fazla hakemli akademik makalenin yazarıdır. 2018 yılında Psikanalitik Psikoterapi Derneği'nin Kanıta Dayalı Psikanalitik Vaka Çalışması Ödülü'nü ve 2019 yılında Hollanda Psikoterapi Derneği'nin Wim Trijsburg Ödülü'nü kazanmıştır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
1. BİLİM VE İDEOLOJİ	21
2. BİLİM VE PRATİK UYGULAMALARI	38
3. YAPAY TOPLUM	52
4. ÖLÇÜLEBİLİR (OLMAYAN) EVREN	69
5. SAHİPLENİLME ARZUSU	92
6. KİTLELERİN YÜKSELİŞİ	123
7. KİTLELERİN LİDERLERİ	146
8. KOMPLO VE İDEOLOJİ	166
9. ÖLÜLER, YAŞAYAN EVRENE KARŞI	199
10. MADDE VE RUH	216
11. BİLİM VE GERÇEK	235
TEŞEKKÜR	253
SONNOTLAR	256

GİRİŞ

TOTALİTARİZM HAKKINDA BİR KİTAP YAZMA FİKRİ, ilk kez 4 Kasım 2017’de aklıma geldi. Daha doğrusu, bir makale veya kitap için yararlı olabileceğini düşündüğüm şeyleri karalamak için kullandığım bir defter görünümündeki bilimsel günlüğümde, ilk kez o zaman belirdi.

O sırada Ardennes’de birkaç arkadaşına ait bir dağ evinde kalıyordum. Sabahın erken saatlerinde, doğan güneş çevredeki ormanı aydınlatırken, gece boyunca aklımdan geçenleri yazmak için günlüğümü açtım. Belki de beni her zamankinden daha hassas yapan, doğal ortamın huzuru ve sessizliği idi ama o Kasım sabahı, tohumlarını bırakan ve toplumun dokusunu sertleştiren yeni bir totalitarizmin elle tutulur ve keskin farkındalığına kapılmıştım.

Hükümetlerin özel hayat üzerindeki kontrolünün muazzam bir hızla artışı, 2017 yılına gelindiğinde artık inkâr edilemez hâle gelmişti. Mahremiyet hakkının (özellikle 11 Eylül’den bu yana) erozyona uğradığını, (özellikle iklim tartışmaları bağlamında) alternatif seslerin giderek daha

fazla sansürlendiğini ve bastırıldığını, güvenlik güçlerinin müdahaleci eylemlerinin dramatik bir şekilde arttığını ve daha fazlasını deneyimliyorduk.

Ancak bu gelişmelerin arkasında sadece hükümetler yoktu. “Woke” kültürün* hızlı yükselişi ve büyüyen iklim hareketi, bir karşı cevap olarak, *toplumun kendi içinden çıkan*, yeni, aşırı katı bir hükümet çağrısına da yol açıyordu. Teröristler, iklim değişiklikleri, homoseksüel erkekler ve daha sonra virüsler, eski moda yöntemlerle mücadele edilemeyecek kadar tehlikeli görülüyordu. Kitlelerin teknolojik olarak “izlenmesi ve takip edilmesi” giderek daha fazla kabul edilebilir hâle geldi ve hatta gerekli görüldü.

Alman-Yahudi filozof Hannah Arendt’in, artık Josef Stalin ya da Adolf Hitler gibi gösterişli “çete liderleri” tarafından değil, ruhsuz bürokratlar ve teknokratlar tarafından yönetilen yeni bir totalitarizmin ortaya çıkacağı şeklindeki distopik vizyonu, toplumun ufkunda beliriyordu.

O Kasım sabahı, totalitarizmin psikolojik kökenlerini araştıracağım bir kitabın taslağını hazırladım. O zamanlar şunu merak ediyordum: Bir devlet biçimi olarak totalitarizm, neden ilk kez 20. Yüzyıl’ın ilk yarısında ortaya çıktı? Ve daha fazlasını da merak ediyordum: [Modern totalitarizmin] geçmişin klasik diktatörlükleri ile arasındaki fark nedir? Bu farkın özünün, psikoloji alanında yattığını fark ettim.

Diktatörlükler, ilkel bir psikolojik mekanizmaya,

* 20. Yüzyıl’ın sonları ile 21. Yüzyıl’ın başlarında popüler hâle gelen Woke kültür, toplumsal adâlet ve farkındalığı teşvik eden bir kültürel akıma atıfta bulunan terimdir. Bu kültür, insanların ırk, cinsiyet, cinsel yönelim ve diğer toplumsal meselelerde daha duyarlı ve bilinçli olmalarını teşvik etme amacı güder. Ancak, protesto edilen kişi veya durumlara yönelik “aşırı” tepkisellik ve/veya bu tepkiselliğin ifade hürriyeti gibi diğer değerleri de hedef alması anlamında yarattığı “iptal (cancel)” iklimi nedeniyle, eleştiriler de almaktadır —*c.n.*

yani diktatörlük rejiminin acımasız potansiyeline dayanarak, halk arasında bir korku iklimi yaratılmasına dayanır. Totalitarizmin kökleri ise, *kitle oluşumunun* sinsi psikolojik sürecine dayanır. Bireylerin kolektifle (yani kitlelerle) dayanışmak için kendi kişisel çıkarlarını feda etmeye abartılı bir şekilde istekli olmaları, muhalif seslere karşı derin bir hoşgörüsüzlük göstermeleri ve sözdebilimsel (*pseudo-scientific*) telkin ve propagandaya karşı belirgin bir duyarlılık göstermeleri de dâhil olmak üzere, “totaliterleşmiş” bir nüfusun şok edici davranışlarının anlaşılması, ancak ve ancak bu sürecin kapsamlı bir şekilde analiz edilmesiyle mümkündür.

Kitle oluşumu, özünde, bireylerin etik öz farkındalıklarını yok eden ve eleştirel düşünme yeteneklerini ellerinden alan, bir tür grup hipnozudur. Bu süreç doğası gereği sinsidir ve toplumlar, farkında olmadan bu sürecin kurbanı olurlar. Yuval Noah Harari’nin sözleriyle ifade edecek olursak: Çoğu insan, totaliter bir rejime geçişin farkına bile varmaz. Totalitarizmi çoğunlukla, çalışma, toplama ve imha kamplarıyla ilişkilendiririz. Fakat bunlar, uzun bir sürecin yalnızca son ve şok edici aşamasıdır.

Bu ilk notları aldıktan sonraki aylar ve yıllar boyunca, totalitarizme yönelik giderek artan sayıda referans, gündüğümde yer bulmaya başladı. Bunlar, akademik ilgi alanlarımda diğer alanlarıyla organik olarak bağlantılı olan, giderek daha da uzayan konulara dönüştü. Örneğin, totalitarizmin psikolojik sorunu, 2005 yılında bilim dünyasında patlak veren ve doktora tezimde kapsamlı bir şekilde incelediğim bir krize değiniyordu. Bilimsel araştırmalarda özensizlik,

hatalar, önyargılı sonuçlar ve hatta düpedüz sahtekârlık o kadar yaygın hâle gelmişti ki, araştırma makalelerinin şaşırtıcı derecede yüksek bir yüzdesi -bazı alanlarda % 85'e kadar- kökten yanlış sonuçlara ulaşıyordu. Psikolojik açıdan bakıldığında en büyüleyici şey de şuydu: Araştırmacıların çoğu, araştırmalarını az ya da çok, doğru bir şekilde yürüttüklerine tamamen iknâ olmuşlardı. Araştırmalarının onları gerçeklere yaklaştırmadığını, bunun yerine yeni bir hayalî gerçeklik yarattığını, nasıl olduysa fark edemediler.

Bu, özellikle de dünyayı anlayanın en güvenilir yolu olarak bilime güvenen çağdaş toplumlar için, elbette ki ciddi bir sorundur. Dahası, bu sorun, totalitarizm olgusuyla doğrudan ilişkilidir. Aslında Arendt'in ortaya koyduğu da tam olarak buydu: Totalitarizmin gizli akıntısı, "gerçekleri radikal bir biçimde küçümseyen" bir tür istatistiksel-sayısal "bilimsel kurguya" körü körüne inanmaktan ibarettir: "Totaliter yönetimin ideal öznesi, iknâ olmuş bir Nazi ya da Komünist değil, kendileri için artık gerçek ile kurgu arasındaki ayrımın ve doğru ile yanlış arasındaki ayrımın ortadan kalktığı insanlardır."¹

Bilimsel araştırmaların kalitesizliği, daha temel bir sorunu ortaya koymaktadır: Bilimsel dünya görüşümüz, sonuçları akademik araştırma alanının çok ötesine uzanan, önemli kusurlara sahiptir. Bu kusurlar, aynı zamanda, son yıllarda toplumumuzda giderek daha fazla hissedilir hâle gelen derin bir kolektif huzursuzluğun da kaynağıdır. İnsanların geleceğe bakışı, artık karamsarlık ve perspektif yoksunluğuyla lekelenmiş durumda ve bu durum her geçen gün daha da derinleşiyor. Eğer yükselen deniz seviyeleri medeniyeti sürükleyip götürmezse bile, mülteciler bunu kesinlikle yapacaktır. Toplumun Büyük Anlatısı, yani Aydınlanma hikâyesi, artık en hafif tabirle, geçmiş yılların

iyimserliğine ve pozitivizmine yol açmıyor. Nüfusun büyük bir kısmı neredeyse tamamen sosyal izolasyona hapsedilmiş durumda. Ruhsal sıkıntılar nedeniyle işe devamsızlıkta kayda değer bir artış, psikotrop* ilaçların kullanımında eşî benzeri görülmemiş bir yaygınlaşma, tüm şirketleri ve devlet kurumlarını felç eden bir tükenmişlik salgını görüyoruz.

2019 yılında, bu çıkmaz kendi profesyonel çevremde açıkça hissediliyordu. Etrafımdaki pek çok meslektaşımın psikolojik sorunlar nedeniyle işlerinden ayrıldığını ve en basit günlük işleri bile yerine getiremediğini gördüm. Örneğin o yıl, bir araştırma projesine başlayabilmem için gerekli olan bir sözleşmeyi imzalamam, neredeyse dokuz ay sürdü. Sözleşmeyi inceleyip onay vermesi gereken üniversite departmanları, devamsızlıkla o kadar çok uğraşıyordu ki, ruhsal sıkıntılar nedeniyle hastalık izninde olan birileri sürekli oluyordu ve bu yüzden, sözleşme bir türlü sonuçlandırılmıyordu. Bu süreç zarfında, tüm sosyal stres göstergeleri katlanarak arttı. Sistem teorisine âşina olan herkes, bunun, sistemin çöküşüne doğru giden bir süreç anlamına geldiği bilirdi. Sistem, kendini yeniden organize etmenin ve yeni bir denge arayışının eşiğindedir.

Aralık 2019'un sonunda -daha önce bahsettiğim Ardennes dağ evinde- arkadaşlarımla huzurunda, günün birinde farklı bir toplumda uyanacağımıza dair küçük bir öngöründe bulunma cesâretini gösterdim. Bu sezgisel önsezi, beni bu konuda harekete geçmeye bile teşvik etti. Birkaç gün sonra, evimin ipotekini tümüyle kapatmak için bankaya gittim. Bunun akıllıca bir şey olup olmadığı, tamamen

* Psikotrop madde ya da psikoaktif madde, asıl olarak merkezi sinir sisteminde etkisini gösteren ve beynin işlevlerini değiştirerek algıda, ruh hâlinde, bilinçlilikte ve davranışta geçici değişikliklere neden olan kimyasal maddelerdir. —ç.n.

sizin bakış açınıza bağlıdır. Salt ekonomik ya da vergi açısından bakıldığında, belki akıllıca değildi ama bu beni hiç ilgilendirmiyordu. İlk ve en önemlisi, bağımsızlığımı geri istememdi. Kendi açımdan, meydana gelmek üzere olan sosyal çıkmazda rol oynayan bir malî sisteme borçlu olmak ve onun suç ortağı gibi hissetmek istemiyordum. Banka müdürü hikâyemi dinledi, hatta bana hak verdi. Ancak bu konuda neden bu kadar kararlı olduğumu öğrenmek istedi. Bir buçuk saat boyunca konuştuktan sonra bile, sorusunun boşluğu dolmadı. Kısa bir süre sonra sonsuza dek kapana-cak olan şubesinin akşam kapanış saatini çoktan geçtikten sonra, onu merak içinde bırakarak ayrıldım.

Birkaç ay sonra, Şubat 2020’de, küresel köy temellerinden sarsılmaya başladı. Dünya, sonuçları hesaplanamaz bir krizle karşı karşıyaydı. Birkaç hafta içinde herkes, şüphe-siz ki gerçeklere dayanan bir virüs hikâyesine kapıldı. Ama hangi gerçeklere dayanıyordu? Çin’den gelen görüntülerle, “gerçeklere” ilk kez göz attık. Bir virüs, Çin hükümetini en acımasız önlemleri almaya zorladı. Tüm şehirler karantinaya alındı, alelacele yeni hastaneler inşâ edildi ve beyaz üniformalı kişiler, kamusal alanları dezenfekte etti. Sağda solda, totaliter Çin hükümetinin aşırı tepki verdiği ve yeni virüsün gripten daha kötü olmadığı söylentileri çıktı. Bunun tam tersi görüşler de vardı: Göründüğünden çok daha kötü olmalıydı, aksi takdirde hiçbir hükümet bu kadar radikal önlemler almazdı. Bu aşamada, henüz her şey hâlâ kısırlarımızdan çok uzakta hissediliyordu ve hikâyenin, gerçeklerin tam boyutunu ölçmemize izin vermediğini varsayıyorduk.

Ta ki virüsün Avrupa’ya ulaştığı âna kadar. Artık en-

feksiyonları ve ölümleri kendimiz için kaydetmeye başlamıştık. İtalya’daki aşırı kalabalık âcil servislerin, ceset taşıyan askeri araç konvoylarının, tabutlarla dolu morgların görüntülerini gördük. Imperial College’daki ünlü bilim insanları, en sert önlemler alınmadığı takdirde, virüsün on milyonlarca insanın hayatına mâl olacağını, kendilerinden emin bir şekilde öngörüyorlardı. Bergamo’da, sirenler gece gündüz çalışıyor, kamusal alanda gerçeklerden şüphe etmeye cüret eden her sesi susturuyordu. O andan itibaren hikâye ve gerçekler birleşir gibi oldu ve belirsizlik, yerini kesinliğe bıraktı.

Hayâl edilemeyen gerçek oldu: Dünya üzerindeki neredeyse her ülkenin apar topar Çin örneğini takip ettiğine ve devasa büyüklüğü bulan insan kitlelerini *de facto* ev hapsine aldığına, bunun için “karantina” teriminin geliştirildiğine tanık olduk. Aynı anda hem ürkütücü hem de özgürleştirici, gerçeküstü bir sessizlik çöktü. Uçaksız gökyüzü, trafik keşmekeşinden arınmış yollar... Boş arzular peşinde koşmanın tozu dumanı dinmiş, Hindistan’da hava öylesine temizlenmişti ki otuz yıl sonra ilk kez, bazı yerlerde Himalayalar ufukta yeniden görünür hâle gelmişti.²

İşler bununla sınırlı kalmadı. Dikkate değer bir güç transferine de tanık olduk. Uzman virologlar, George Orwell’in çiftliğindeki* en zeki hayvanlar olan domuzlar örneğindeki gibi, güvenilmez siyasilerin yerini almak üzere göreve çağrıldı. Veba günlerinde, çiftliği doğru (“bilimsel”)

* George Orwell’in *Animal Farm (Hayvan Çiftliği)* adlı kült kitabına atıfta bulunuluyor. Kitap, Sovyet Rusya’nın tümüyle alegorik bir eleştirisini sunar. Hikâyeye göre, bir çiftlikteki hayvanlar çiftlik sahibine başkaldırır ve çiftliği ele geçirir. Başlangıçta, başkaldırılan düzene aksi bir istikamet çizilse de çiftlik yönetimini ele geçiren domuzlar, zamanla kuruluş ilkelerinden uzaklaşır ve eski düzenin anlayışını yeniden geri getirir —ç.n.

bilgilerle yöneteceklerdi. Ancak çok geçmeden, bu uzmanların pek çok insanî kusurları olduğu ortaya çıktı. İstatistik ve grafiklerde “sıradan” insanların bile kolay kolay yapmayacağı hatalar yaptılar. O kadar ileri gittiler ki, bir noktada, örneğin kâlp krizinden ölen insanlar da dâhil olmak üzere, *tüm* ölümleri koronavirüs ölümleri olarak saydılar.

Verdikleri sözleri de yerine getirmediler. İki doz aşılamanın, Özgürlüğe Açılan Kapılar’ı yeniden açacağı sözünü verdiler, ancak bu olduğunda, değişen bir şey olmadı ve üçüncü bir doz ihtiyacını duyurdular. Ve tıpkı Orwell’in domuzları gibi, bazen kuralları bir gecede, dikkat çekmeden değiştirdiler. Başlarda, hasta sayısının sağlık sisteminin kapasitesini aşmaması (*eğrinin düzleştirilmesi*) için, çiftliktekilerin önlemlere uyması gerekiyordu. Ancak bir gün herkes uyandığında, virüsün yok edilmesi gerektiği için önlemlerin uzatıldığını belirten duvar yazıları görüldü (*eğriyi ezmek*). Sonunda kurallar o kadar sık değişti ki, onları sadece domuzlar biliyor gibiydi. Ve bu bile o kadar net değildi.

Bazı insanlar şüphelenmeye başladı. Bu uzmanların, meslekten olmayanların bile yapmayacağı hatalar yapması nasıl mümkün olabilirdi? Onlar, bizi aya götüren ve interneti bize veren aynı bilim insanları değil miydi? O kadar aptal olamazlardı, değil mi? Oyunun sonu neydi? Önerileri, bizi aynı istikametteki daha da ileri bir adıma götürüyordu. Her yeni adımda, insanların büyük bir teknokratik tıbbî deneyde QR kodlarına indirgendiği nihai bir hedefe ulaşana kadar, özgürlüklerimizden giderek daha fazla kaybediyoruz.

Çoğu insan, sonunda bir şekilde iknâ oldu. Hem de çok emin bir şekilde. Hem de en zıt yönlerde. Bazı insanlar kâtil bir virüsle karşı karşıya olduğumuza, bazıları bunun mevsimsel gripten başka bir şey olmadığına, bazıları ise

virüsün var olmadığına ve dünya çapında bir komplo ile karşı karşıya olduğumuza inanıyordu. Ayrıca, belirsizliğe tahammül etmeyi sürdüren ve kendilerine sormaya devam eden birkaç kişi de vardı: Toplumumuzda neler olup bittiğini, yeterince iyi nasıl anlayabiliriz?

Koronavirüs krizi, durup dururken ortaya çıkmadı. Bu kriz, teröristler, küresel ısınma, koronavirüs gibi korku unsurlarına karşı, giderek daha umutsuz hâle gelen ve kendine zarar veren toplumsal tepkiler dizisine uygun düşüyor. Toplumda ne zaman yeni bir korku unsuru ortaya çıksa, mevcut düşünce tarzımızda tek bir yanıt ve tek bir savunma ortaya çıkıyor: Daha fazla kontrol. İnsanoğlunun, yalnızca belli bir dozdaki kontrole tahammül edebileceği gerçeği, tamamen göz ardı edilmektedir. Zorlayıcı kontrol korkuya, korku da daha fazla zorlayıcı kontrole yol açar. Bu şekilde toplum, kaçınılmaz olarak totaliterliğin, yani aşırı hükümet kontrolüne yol açan ve nihayetinde insanların hem psikolojik hem de fiziksel bütünlüğünün radikal bir şekilde yok edilmesiyle sonuçlanan bir kısır döngünün kurbanı olur.

Mevcut korku ve psikolojik rahatsızlığı, bir virüse ya da başka bir “tehdit unsuruna” indirgenemeyecek, başlı başına bir sorun olarak görmeliyiz. Korkumuz tamamen farklı bir düzeyden, toplumumuzun Büyük Anlatısının başarısızlığından kaynaklanmaktadır. Bu anlatı, insanı biyolojik bir organizmaya indirgeyen, psikolojik, sembolik ve etik yönlerini göz ardı eden ve dolayısıyla, insan ilişkileri düzeyinde yıkıcı bir etkiye sahip olan mekanîğe dayalı bilimin anlatısıdır. Bu anlatıdaki bir şey, insanın, hemcinsle-

rinden ve doğadan soyutlanmasına, etrafındaki dünyayla etkileşiminin durmasına ve atomize bir özneye dönüşmesine neden olur. Arendt'e göre, totaliter devletin temel yapı taşı, tam da bu atomize öznedir.

Totalitarizm, tarihi bir tesadüf değildir. Son tahlilde o, mekaniğe dayalı düşüncenin ve insan akılcılığının her şeye kâdir olduğuna dair sanrıya dayalı inancın mantikî sonucudur. Bu nedenle totalitarizm, Aydınlanma geleneğinin tanımlayıcı özelliğidir. Ancak bu durum birçok yazar tarafından öne sürülmüşse de henüz psikolojik bir analize tabi tutulmamıştır. Bu kitap bu boşluğu dolduruyor. Totalitarizmin belirtilerini analiz edecek ve onu, bir parçasını oluşturduğu sosyal olguların daha geniş bağlamına yerleştireceğiz.

1. Kısım (1'den 5'e kadar olan bölümler), insana ve dünyaya ilişkin mekaniğe dayalı-materyalist görüşün, kitle oluşumunu ve totalitarizmin geliştiği özgül sosyal-psikolojik koşulları nasıl yarattığını ele almaktadır. 2. Kısım (6 ilâ 8. Bölümler) kitle oluşumu sürecini ve bunun totalitarizmle ilişkisini detaylandırmaktadır. Son olarak, 3. Kısım (9-11. Bölümler) totalitarizmin üstesinden gelebilmek için, insanın ve dünyanın mevcut durumunu aşmanın bir yolunu araştırmaktadır. Aslına bakarsanız, bu kitabın 1. ve 3. Kısımları, totalitarizme çok az değinmektedir. Bu kitapta amacım genellikle totalitarizmle ilişkilendirilen hususlara (toplama kampları, endoktrinasyon, propaganda) odaklanmak değil, totalitarizmin ortaya çıktığı daha geniş kültürel-tarihsel süreçlere odaklanmaktır. Böylece bu yaklaşım, en önemli konuya odaklanmamızı sağlar: Totalitarizm, gündelik hayatlarımızda meydana gelen evrimler ve eğilimlerden doğar.

Sonuç olarak bu kitap, içinde sıkışmış gibi göründü-

ğümüz mevcut kültürel çıkmazdan bir çıkış yolu bulma olasılıklarını araştırıyor. 21. Yüzyıl'ın başlarında tırmanan toplumsal krizler, altta yatan psikolojik ve ideolojik bir çalkantının, bir dünya görüşünün dayandığı tektonik plakaların kaymasının tezahürüdür. Eski bir ideolojinin, çökmeden önce son bir kez daha güç kazandığı bir ânı yaşıyoruz.

Her ne olursa olsun, mevcut toplumsal sorunları eski ideoloji temelinde düzeltmeye yönelik her girişim, işleri daha da kötüleştirmekten başka bir işe yaramayacaktır. Bir sorunu, onu yaratan zihniyeti kullanarak çözemezsiniz. Korku ve belirsizliğimizin çözümü (teknolojik) kontrolün artırılmasında yatmamaktadır. Bireyler ve toplum olarak karşı karşıya olduğumuz gerçek görev, insana ve dünyaya dair yeni bir bakış açısı inşâ etmek, kimliğimiz için yeni bir temel bulmak, başkalarıyla birlikte yaşamak için yeni ilkeler formüle etmek ve insanî bir kapasiteyi, gerçeği söylemeyi, yeniden gündemimize almaktır.

BİRİNCİ KISIM

BİLİM VE PSİKOLOJİK ETKİLERİ

1

BİLİM VE İDEOLOJİ

1 582 YILININ BİR YAZ GÜNÜ. GALİLEO GALİLEİ ADINDA genç bir öğrenci, Pisa Katedrali'nde oturmaktadır. Önünde, kutsal metinleri okuyan bir rahip vardır. Tonozlu tavana ince bir zincirle tutturulmuş bir avize, rahibin başının üzerinde asılı durmaktadır. Sıcak yaz esintisi, açık kapılardan içeri girerek avizeyi harekete geçirir. Esinti, lambayı bazen sunağın üzerinde durduğu yerden çok uzağa savurur, bazen de çok az hareket ettirir. Rahibin sesi arka planda kaybolur. Galileo'nun gözleri, bir ileri bir geri giden lambayı takip eder. Nabzını kontrol eder ve kalp atışlarını sayar. Ne kadar sallanırsa sallansın, sarkacın başlangıç noktasına dönmesi hep aynı süreyi alıyordu.

Pisa Katedrali'ndeki olaylar daha sonra efsanevi boyutlara ulaşmış ve takip eden yüzyılları karakterize eden kültürel ve sosyal çalkantıyı somutlaştırmıştır. Eski metinlerden türetilen dogmalara dayalı sistemiyle, dinî söylem otoritesini kaybetti. Bilgi, insana Tanrı tarafından vahyedilmesi gereken bir şey olmaktan çıkıp, insanın kendi başına ulaşabileceği bir şey hâline geldi. Tek yapması gereken, olayları bizzat gözlemlemek ve mantıklı düşünmektir.

BİLİM VE PRATİK UYGULAMALARI

BİLİM, SADECE BİLGİ VE ENTELEKTÜEL İLERLEMELER sağlamakla kalmaz, aynı zamanda pratik uygulamalarıyla gerçek dünyada da etkiler yaratır. Özellikle mekanîğe dayalı bilimin bu konuda büyük hedefleri vardır. Dünyayı insanlara uydurmak, hayatı kolay ve konforlu hâle getirmek ve nihayetinde, acıyı ve hatta ölümü dahi ortadan kaldırmak ister.

Bilim de bir dereceye kadar bu istekleri yerine getirdi. Galileo'nun keşfi, on beş yıl sonra, Christiaan Huygens'in zamanı ölçmek için mekanik bir cihazı, sarkaçlı saati yapmasını sağladı. O zamana kadar insanlar, zamanı ölçmek için çoğunlukla doğal döngülere bağlıydı. Oysa artık, sarkaç kolunun uzunluğu değiştirilerek, istenilen uzunlukta yapay döngüler yaratabiliyorlardı. Böylece, bir gün 86.400 özdeş sarkaç saniyesine bölünebiliyordu. Zaman, doğal döngülerden oluşan anlaşılması zor bir akıştan, tamamen aynı mekanik adımlarla ilerleyen ölçülebilir bir sürece dönüştü.

Bunu buhar makinesi, kamera, yapay ışık, radyo, televizyon, otomobil, uçak, internet vb. gibi neredeyse sonsuz

bir dizi pratik uygulama takip etti. Newton'ın temel hareket yasalarını formüle etmesini izleyen, insanlık tarihinde göz açıp kapama süresi kadar bile olmayan iki yüzyıllık bir süre içinde, toplum baş döndürücü bir şekilde makineleşti ve sanayileşti. İnsan, dünyaya tâbi olmasıyla geçen binlerce yıldan sonra, artık kendi iradesini dünyaya dayatıyordu. İlk kez, içinde bulunduğu sıkıntılı durumu kökten değiştirebiliyor ve hayatı kolaylaştırabiliyordu. Ya da en azından böyle bir izlenime sahipti.

Yine de madalyonun inkâr edilemez bir başka yüzü daha vardı. Her gelen yeni kolaylığın, doğal ve sosyal çevreyle olan bağı zayıflatmak gibi bir bedeli vardı. Yapay ışık, Güneş ve Ay'ın şimdiye kadar günlük faaliyetlere dayattığı ritmi bozdu; saat, insan zihnini döngüsel doğal süreçlerden ayırdı (çiy kurduğunda toplanmak, güneş en tepedeyken yemek yemek, gece çıktığında uyumak); pusula, insanı yıldızlardan uzaklaştırdı; endüstriyel emek ise onu tarlalardan ve ormanlardan kopardı. Tüm bunların psikolojik etkileri genellikle dikkate alınmadı—eğer alındıysa bile pek önemsenmedi. Oysa bu etkiler kuşkusuz çok büyüktü. Makineleşmeden önce, insanın deneyim dünyası sürekli olarak doğanın değişken biçim diliyle ahenk içindeydi. Makineleşmeden sonra ise, monoton ve mekanik bir ritmin içine kapıldı.

Sosyal bağlantılar da tanınmayacak şekilde dönüştü. Radyo ve televizyonun icadı, medyanın yükselişine ve bu da insanların, sadece sosyal iletişim amacı güden doğrudan etkileşimlerinin azalmasına yol açtı. Medya tarafından sunulanların tüketimi, gitgide, komşular arasındaki akşam toplantılarının, bar buluşmalarının, hasat festivallerinin, ritüellerin ve kutlamaların yerini aldı. Bu bizi belli bir sosyal tembelliğe sürükledi. Artık, diğer insanlarla etkileşim kurmak için çaba sarf etmek gerekmiyordu.

YAPAY TOPLUM

MEKANİĞE DAYALI İDEOLOJİNİN NİHAÎ AMACI NEDİR? Bu soruyu yanıtlamak için, on yedi yaşındaki Galileo Galilei'nin gözlerinin sallanan bir lambayı takip ettiği Pisa Katedrali'ne geri dönmeliyiz. Galileo, gençliğinin verdiği açık fikirlilik ve merakla, sayısız gözün daha önce hiç fark etmediği bir şeyi görür: Sarkaç, salınımını ister uzun ister kısa mesafede yapsın, ileri geri sallanması için geçen süre hep aynıdır. Daha yakından analiz edildiğinde, bu mantıklıdır. Uzun salınımlar daha yüksek bir konumdan başlar ve cisim aşağı doğru hareketine başladığında, konumun uzaklığına bağlı olarak daha fazla hızlanır. Daha kısa bir konumdan başlayan salınımlar ise, mesafe avantajına sahip olmakla birlikte, aynı ölçüde de hız dezavantajına sahiptir. Sarkacın yolunda ilerleme hızı, çizdiği yayın uzunluğuyla doğru orantılıdır ve bu nedenle sarkacın hareketi her zaman aynı sürede gerçekleşir.

Galileo'nun keşfi şüphesiz hârikaydı. Ama tam olarak doğru değildi. Christiaan Huygens, sarkaçlı saatlerini inşa ederken bir şey fark etti: Birkaç sarkaçlı saati aynı duvara

bağlarsa, bunların sarkaçları önünde sonunda mükemmel bir eşzamanlılıkla hareket ediyordu.¹ Saatlerin bir şekilde birbirleriyle iletişim hâlinde olduğu sonucuna varmaktan kendini alamadı. Huygens, sarkaçların titreşimlerinin duvar boyunca yayılarak, anlaşılması zor bir şekilde, sarkaç hareketlerinin sonunda senkronize olmasına neden olan küçük sapmalara neden olduğunu varsaydı ve öyle olduğu da ortaya çıktı.

Yani sarkaçlar, Galileo'nun basit yasasının önerdiğinden daha karmaşıktır. Görünüşe göre, çevrelerinin etkisi altında hareketlerini ayarlama yeteneğine sahiptirler. Hareket süresinin hassas ölçümleri, Huygens'in görüşünün en azından aşağıda ifade edilen ölçüde doğrulamaktadır: Galileo'nun düşündüğünün aksine, sarkaçlar her zaman tam olarak aynı süre boyunca salınmazlar. Hareketini tamamlaması bazen biraz daha uzun, bazen de biraz daha kısa sürer.² Bu durumun, bir sarkacın senkronizasyon süreci olmaksızın izole bir hâlde sallanması hâlinde de geçerli olduğu, salınım sürelerinin tam olarak aynı olmadığı ortaya çıkmıştır. Başlangıçta, bu sapmalar önemsiz bir "gürültü" biçimi olarak göz ardı edildi. Sarkaçtaki düzensizliğin, çevredeki hava akışındaki değişiklikler veya zincirin bükülmesi gibi tesadüfî mekanik faktörlerin bir sonucu olduğuna inanılıyordu.

Bunun doğru olmadığını anlaşılması 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar sürdü. Görünüşte rastgele olan bu sapmalar, matematiksel bir formülle tanımlanabilen, ancak yine de kesinlikle öngörülemeyen bir model oluşturur. (Sarkaçlar 9. Bölüm'de tekrar ele alacağımız deterministik öngörülemezlik özelliğine sahiptir). Dahası, yukarıda bahsedilen örüntü, her sarkaç için benzersizdir. Sarkaçlar, Galileo'nun yasalarına itaat eden sıkıcı, mekanik fenomen-

Hannah Arendt'in de belirttiği gibi, totalitarizm, nihayetinde genelleştirilmiş bir bilim takıntısının, yapay olarak yaratılmış bir cennete olan inancın mantıksal uzantısıdır: "Bilim, varoluşun kötülüklerini sihirli bir şekilde iyileştirecek ve insanın doğasını dönüştürecek bir idol hâline gelmiştir."²⁸ Bir sonraki bölümde hem mekaniğe dayalı söylemin hem de totaliter söylemin temel özelliklerinden birini, gerçekliğin ölçülebilirliğine yönelik saf bir inancı ve veri ile istatistiklerin aşırı ve yanlış kullanımını daha derinlemesine inceleyeceğiz.

4

ÖLÇÜLEBİLİR (OLMAYAN) EVREN

3 BÖLÜM'DE MEKANIĞE DAYALI İDEOLOJİNİN (ütöpik) hedefini eleştirel bir analize tâbi tuttuk. ■ Bu bölümde ise bu ideolojinin bilgi toplamak için kullandığı *yönteme* odaklanacağız. Bu ideolojinin temel varsayımı, evrenin, bileşenleri ölçülebilen bir makine olduğudur. Ölçümler ve hesaplamalar, mekaniğe dayalı araştırma yöntemlerinin temelini oluşturur. Bu epistemolojik çıkış noktasının, bu ideolojinin idealize ettiği toplum anlayışıyla da ilgisi vardır. Bu ideâl toplum, nesnel ve sayısal verilere dayalı kararlar alan uzman teknokratlar tarafından yönetilir. Koronavirüs kriziyle birlikte, bu ütöpik hedef çok yakın görünür oldu. Bu nedenle, koronavirüs krizi, ölçümlere ve sayılara duyulan güvenin, eleştirel bir analize tâbi tutulması açısından mükemmel bir vaka çalışmasıdır.

Bu son krize kadar, toplumlar sayısal veriler temelinde yönetilmiyordu. Önceleri efsanevî ve dinî, daha sonra ise siyasî *hikâyeler* tarafından yönlendiriliyorlardı. Mekaniğe dayalı ideoloji ise hikâyelere duyulan bu güveni kabûl edemezdi. Çünkü hikâyeler, özünde irrasyonel ve özneldir.

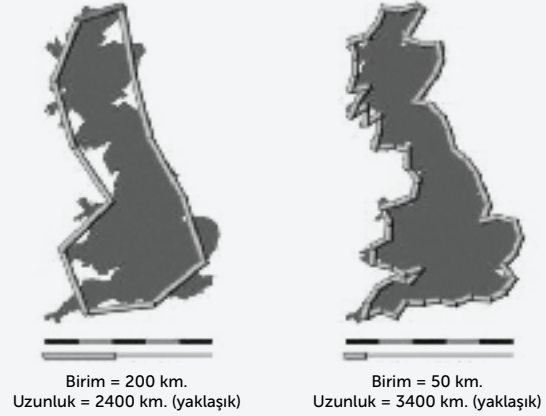
Hikâyeler, temsil ettikleri sözde nesnel gerçeklikten ziyâde hikâyenin yazarı hakkında bir şeyler söyler. Hikâyeler kelimelerden oluşur, kelimeler ise her anlama gelebilir. Gerçeklerle, sağlam ve akılcı bir ilişkileri yoktur.

Ve akılcı bir temeli olmadan, insan yoldan çıkar. En azından mekaniğe dayalı ideoloji buna inanır. Nihayetinde, din adamlarına tanınan müsamahaları ve siyasetçilere verilen göstermelik işleri düşünürsek, tüm bu hikâyeler genellikle, onları yaratanların çıkarlarına hizmet eder. Bunu hafife almamalıyız. Çünkü bu, gücün kötüye kullanılmasına ya da nihayetinde absürt bir dehşete yol açar. Hindistan'ın törenle yakılan dulları ve Avrupa'nın boğulan cadıları, verilen sonsuz sayıda kurbanın, sadece birkaç sessiz tanığıdır. Geçmiş toplumlar, "hikâyeler > öznellik > mantıksızlık > acımasız adâletsizlik > absürt dehşet" sıralamasıyla, kötüden daha da kötüye doğru ilerlemiştir.

Koronavirüs krizi, mekaniğe dayalı ideoloji için beklenmedik bir fırsat penceresi sundu: Virüsün yarattığı belirsizlik ve korku, kararların hikâyelerden ziyâde sayılara dayandırıldığı bir toplumun oluşması ve gelişmesi için bir temel sağladı. Bugün enfeksiyonlar, yatan hasta ve ölümlerle ilgili nispeten "basit" sayılardan bahsediyoruz. Gelecekte ise, fizikî işlevin her yönünü tam olarak haritalandıran, yüksek teknoloji, biyometrik verilerden bahsediyor olabiliriz.

Kelimelerin aksine, sayılar şeffaf ve rasyonel kararlar için nesnel bir temel sunar. Bu nedenle, gücün kötüye kullanılmasına ve absürt dehşete karşı bir panzehirdirler. Dahası, insan ızdırabını en aza indirmek için bir fırsat sunarlar. Geleceğin rasyonel toplumuna giden yol budur: Veri > nesnellik > akılcılık > doğruluk > acının en aza indirilmesi. Bu açıdan bakıldığında, koronavirüs, insanlığın

ŞEKİL
4.1

en büyük başarısı hâline gelebilir. En azından hikâye aşağı yukarı böyle ilerliyor.

Şekil 4.1'e bir göz atın. Eğer Büyük Britanya'nın kıyı şeridi uzunluğunu 200 km.'lik bir ölçü birimine göre ölçerseniz, 2.400 km., 50 km. bir ölçü birimine göre ölçerseniz ise 3.400 km. olarak hesaplırsınız. Ölçü birimi küçüldükçe, kıyı şeridinin uzunluğu sonsuza dek uzar. Bunun nedeni basittir: Ölçü birimi küçüldükçe, düzensiz kıyı şeridinin daha ince detayları takip edilir ve bu da uzunluğu artırır. Başarılı Polonyalı-Yahudi matematikçi Benoît Mandelbrot ölçümlerin her zaman göreceli olduğunu, ölçüm yapan kişi tarafından yapılan, (belirli bir ölçüm biriminin seçimi gibi) bir dizi subjektif seçime bağlı olduğunu göstermiştir.¹

SAHİPLENİLME ARZUSU

ÖNCEKİ BÖLÜMLERDE, BİLİMİN; AÇIK FİKİRLİLİKLE başlayıp, dogma ve kör inanca nasıl savrulduğunu (1. Bölüm); pratik uygulamalarının, insanları birbirlerinden ve doğadan nasıl izole ettiğini (2. Bölüm); yapay ve rasyonel olarak kontrol edilebilir bir evrene yönelik ütopyk arayışının, yaşamın özünün yok edilmesi ile nasıl eşdeğer olduğunu (3. Bölüm); dünyanın nesnelliğine ve ölçülebilirliğine duyduğu inancın, nasıl saçma bir keyfilik ve öznelliğe yol açtığını (4. Bölüm) tartışmıştık. Bu bölümde ise, bilimin bir başka büyük tutkusunu, insanı kaygı ve güvensizliğinden, ahlâkî emir ve yasaklara ilişkin prangalarından kurtarmaya ilişkin tutkusunun akıbetini tartışacağız.

Dinî söylem, akıl dışı bir cehennem ve lanetlenme korkusuyla, insan ruhunu yüzyıllar boyunca kararttı. Buna göre, acı ve hastalık Tanrı'nın bir cezasıydı; yaşlanma ve güçsüzlük, boyun eğilmesi gereken bir şeydi; bedensel zevkler, günah damgasıyla lekelenmişti; toplum, asık suratlı emir ve yasaklarla boğulmuştu.

17. Yüzyıl'ın bir noktasında, insan aklının yıldızı parlamaya başladı. Artık insan dışarıya bakmaya başlamıştı; aklının gözünün önünde ne Tanrı ne de şeytan görünür olmuştu. Dinî söylemin aşıldığı korkunun temelsiz olduğu, ruhban sınıfı tarafından dayatılan toplumsal sözleşmeye boyun eğmek için artık hiçbir neden kalmadığı ilân edildi. İnsanoğlu, kendisini çevreleyen dünyayı keşfetmeye başladı. Bedenini, hastalıkların ve acıların nedenlerini araştırdı. İnsanlık durumu kabullenilmemeli, *iyileştirilmeliydi*. Gerçekten de takip eden üç yüzyıl boyunca, bu enerjik iyimserlik hüküm sürdü. İnsanlık durumu, keyifli hâle getirilebilir, hastalıklar ve acılar insan aklının gücüyle tedavi edilebilirdi.

Toplumu doğru yöne yönlendirme konusunda, geçmişin emir ve yasaklarının gereksiz olduğu ilân edildi. Giderek gevşeyen bir ahlâk anlayışı, insanı, eskiden tehdit olarak algıladığı şehvî arzularla eninde sonunda barıştıracaktı. Dinî söyleme aykırı olan her konuya karşı uygulanan kısıtlayıcı sansür ortadan kalktı. İfade özgürlüğü temel bir hak hâline geldi; eğitim evrensel olarak erişilebilir oldu; hukukî yardım herkes için bir hak hâline geldi; aşk ise evlenme ve çocuk sahibi olma görevinden arındırıldı; cinsellik yeniden tesis edilerek günah ve yozlaşma ile olan bağı ortadan kaldırıldı.

Ancak bir şekilde, bu süreç tersine döndü. İnsan aklının idealleştirilmesi, insanlar arası ilişkilere belirsizlik ve karmaşa damgası vururken, nihayetinde hastalık ve acı korkusunun yoğunlaşmasına yol açtı. Eski emir ve yasakların yerini, nihayetinde bir kurallar ve düzenlemeler ormanı, yeni ve aşırı katı bir ahlâk anlayışı aldı. Bunu psikolojik bir perspektiften nasıl anlamlandırabiliriz?

İKİNCİ KISIM

KİTLE OLUŞUMU VE TOTALİTARİZM

KİTLELERİN YÜKSELİŞİ

"AYDINLANMA, İNSANIN KENDİ KENDİNİ MARUZ bıraktığı vesayetten kurtulmasıdır. Vesayet ise insanın bir başkasının yönlendirmesi olmaksızın kendi anlayışını kullanamamasıdır... Bu nedenle, 'Düşünmeye cesaret et! Kendi aklını kullanma cesaretini göster!' ifadesi Aydınlanma'nın sloganı olmuştur."¹

Büyük Alman Aydınlanma filozofu Immanuel Kant, 1784 yılında ifade ettiği bu sözleriyle, Aydınlanma geleneğinin esası olarak gördüğü şeyi özetlemiştir. Ancak bir buçuk asır sonra dehşet verici bir olgu ortaya çıktı: Aydınlanma, Kant'ın öngördüğünün *tam tersine* yol açmıştı. "Bilim", açıkça saçma olan hikâyelerin ortaya çıkmasına neden olmuş, insanlık ise eleştirel düşünme yeteneğinden yoksun bir şekilde, körü körüne bir coşku ve fanatizmle bu hikâyelerin peşinden gitmiş, hatta radikal bir şekilde kendilerini yok etme noktasına kadar gelmişlerdi.

Almanya'da, fanatik bir demagog tarafından propagandası yapılan bir ırk teorisi, toplumun büyük bir bölü-

KİTLELERİN LİDERLERİ

BİR ÖNCEKİ BÖLÜMDE, TOTALİTARİZMİN PSİKOLOJİK temeli olan kitle oluşumu olgusunu bir hipnoz çeşidi olarak tanımlamıştım. Ancak kitle oluşumu ile klasik hipnoz arasında önemli bir fark vardır. Klasik hipnozda, sadece hipnotize edilen kişinin bilinç alanı daraltılırken, hipnotize edici hikâyeyi aktaran kişi (hipnozcu) “uyanıktır”. Kitle oluşumunda ise tam tersine, hikâyeyi aktaran kişi de genellikle hikâyenin etkisi altındadır.¹ Hatta bu kişinin odak noktası, genellikle kitleninkinden daha da dardır. Bunun nedeni açıktır: Lider genellikle kitleleri kontrol eden anlatının (kendisine değil!) ideolojik temelini fanatik bir şekilde inanır.

Kitle oluşumu, liderlere yönelik iki karşıt tutuma yol açar: Kişi ya liderlere körü körüne güvenir (ve kitlenin içinde kaybolur) ya da onlara tümüyle güvenmez ve onları şeytanî bir planı bilerek uygulayan kişiler (yani komplocular) olarak görür. Bu yaklaşımlarıyla, ilk grubun olumlu, ikincisinin ise olumsuz bağlamda, ancak her halükârda hatalı bir şekilde, liderlere neredeyse mutlak bir bilgi (ve güç)

bahşetmeleri, belli bir anlamda benzer bir yanlış temele dayandıklarını gösterir.

Diğer yanlış anlamalar ise liderlerin öncelikle para (yani “servetini artırmış olmalı” ve “bundan bir çıkarı olmalı” düşüncesi) ya da sadist zevk (yani psikopatik ya da sapkın bir kişiliğe sahip olmalı düşüncesi) tarafından yönlendirildikleri yönündedir. Bu tür yargılar, tarihî araştırmalar tarafından da pek doğrulanmamaktadır. Bir örnek vermek gerekirse: Nazi partisinin lideri, yasadışı kazançlara karşı isteksiz bir tutum sergilemiş ve sapkınlık ve psikopati eğilimleri olan kişiler sistematik olarak partiye alınmamıştır.² Totaliter sistemlerde totaliter suçluluk, toplumsal kuralların ihlâl edilmesinden içsel bir zevk alınan “klasik” suçluluğa kıyasla, sistem radikal bir şekilde insan dışlaştığı ve her türlü etik sınırı aştığında bile, bu kurallar sistemine yönelik eleştirel olmayan ve akılsızca bağlılığın sürdürülmesinde yatmaktadır. Totalitarizmin, *kötülüğün sıradanlığının* gerçek bir göstergesi olduğuna dair Hannah Arendt’in meşhur ifadesi buradan gelmektedir: Totalitarizm, canavarlaşmış insanlarla ilgili değil, hastalıklı, insanlıktan çıkarıcı bir düşünme biçimine ya da “mantığa” bağlı kalan normal insanlarla ilgilidir.³

Totaliterleşme sürecinin başlangıç aşamasında, böyle bir mantık, ilk olarak halkı etkisi altına alır. Kitleler (ya da en azından halkın büyük bir kısmı), kendileri için gerçeklikten artık ayırt edilemeyen belirli ideolojik inançlarla yoğrulur. 20 Yüzyıl’ın başlarında Rusya ve Almanya’da ortaya çıkan Pan-Slavizm ve Pan-Cermenizme dayalı kitle hareketleri buna iyi birer örnektir. Almanlar, tipik bir şekilde, bir ırk olarak diğerlerinden üstün olduklarına ve diğerlerinin yanı sıra Polonyalılar ve Yahudilere yönelik damgalama ve baskının, “gerçeklerle” haklı gösterilebileceğine inandı-

KOMPLO VE İDEOLOJİ

Keşke bir yerlerde sinsice kötülük yapan kötü insanlar olsaydı da yapmamız gereken tek şey, onları geri kalanımızdan ayırmak ve yok etmekten ibaret olsaydı. Oysa, iyi ile kötüyü ayıran çizginin, her insanın kalbini boydan boya geçtiği bir durumda, kim kendi kalbinin bir parçasını yok etmek ister ki?

ALEKSANDR SOLJENİTSİN¹

ŞUNLARI YAPMAYI BİR DENEYİN: BİR KÂĞIDIN ÜZERİNE birbirinden uzak üç nokta koyun. Kâğıt üzerinde istediğiniz bir yere rastgele dördüncü bir nokta koyun. Sonra bir cetvel alın, bu dördüncü nokta ile diğer üç noktadan herhangi biri arasındaki mesafeyi ölçün ve tam ortasına yeni bir nokta koyun. Bu yeni nokta ile ilk üç noktadan (rastgele belirtilen) herhangi biri arasındaki mesafeyi ölçün ve ortasına yeni bir nokta koyun.

Bu işlemi birkaç yüz kez tekrarladığınızda şaşırtıcı bir olguya tanık olacaksınız. Bu noktalar bulutsusundan, bir

ŞEKİL
8.1

Sierpinski üçgeninin, yani genel kompozisyonundan en küçük ayrıntısına kadar aynı deseni gösteren fraktal bir desenin, örneğimizde iç içe geçmiş bir üçgenin ortaya çıktığını göreceksiniz (bkz. Şekil 8.1).

Bu süreci, her bir kişinin bir kâğıda sırayla bir nokta eklediği, yukarıda belirtilen kuralları harfiyen uyguladığı ve eylemlerinin amacının ne olduğunu bilmeyen, on, yüz veya daha fazla kişiyle kolayca gerçekleştirebilirsiniz. Hepiniz aynı basit kuralı tekrar tekrar uygulayarak bu örüntüyü birlikte yaratacaksınız. Bu durum, bu bölümde tartışacağım konuyla ilgilidir: Kâğıt üzerinde bir Sierpinski üçgeninin nasıl oluştuğunu gören naif bir izleyici, kaçınıl-

ÜÇÜNCÜ KISIM

MEKANİSTİK DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN ÖTESİNDE

ÖLÜLER, YAŞAYAN EVRENE KARŞI

BU KİTAPTA SUNDUĞUMUZ NEDENSEL AKIL YÜRÜTme, genel olarak şu şekildedir: Mekanîğe dayalı ideoloji, giderek daha fazla sayıda bireyi, anlam eksikliği, başıboş kaygı ve huzursuzluğun yanı sıra, gizli hayâl kırıklığı ve saldırganlıkla malûl bir şekilde, huzursuz bir sosyal izolasyon durumuna sokmuştur. Bu koşullar büyük ölçekli ve uzun süreli kitle oluşumuna yol açmış ve bu kitle oluşumu da totaliter devlet sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Dolayısıyla, kitle oluşumu ve totalitarizm, aslında mekanîğe dayalı ideolojinin *septomları*dır. Tıpkı bireylerde görülen fiziksel ya da psikolojik semptomlar gibi, bu sosyal semptomlar da toplumun büyük bir kısmının sosyal olarak izole edilmiş hissettiği ve yoğun kaygı ve anlamsızlık deneyimleri yaşadığı, daha derinde yatan bir soruna işaret etmektedir. Ve tıpkı bireysel semptomlar gibi, bir *hastalık kazancı* sağlarlar. Örneğin, sosyal izolasyon ve korku deneyimlerini birer bağıllık yanılsamasına dönüştürürler. Ve

10

MADDE VE RUH

MEKANİĞE DAYALI-MATERYALİST DÜNYA GÖRÜŞÜ-
nün ilk temel varsayımı, evrenin mantıksal akıl
yürütme yoluyla tam olarak anlaşılabilir türden
verili bir makine-mekanik olduğudur. Bir önceki bölümde bu
teoremin göreceliğini tartışmıştık. Bu bölümde, mekaniğe
dayalı materyalizmin, bilinç ve psikolojik alana ait her şeyin
maddi olguların bir sonucu olduğu, *maddenin akıldan üstün
olduğuna* dair ikinci büyük varsayımını ele alacağız.

Çağdaş kamusal söylem, konu insan olmanın psikolo-
jik boyutuna geldiğinde, belirli bir kararsızlık göstermek-
tedir. Bir yandan, psikolojik esenliğin çok önemli olduğu
düşünülmekte, stresin sağlık üzerinde olumsuz etkileri
olduğuna inanılmakta, plasebo etkilerinin tıbbi müdaha-
lelerde önemli bir rol oynadığı kabul edilmekte, “sorunla-
rımız hakkında konuşmanın” önemli olduğu az çok yaygın
olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan, hâlâ dünya ve beşeriyete ilişkin meka-
niğe dayalı görüşünün pençesindeyiz. Hatta belki de her
zamankinden daha fazla. Bu ideoloji içinde, bilinç ve psiko-

lojik deneyim alanına ait her şey, nihayetinde beynin biyo-
kimyasının önemsiz bir yan ürünü olarak görülür. İnsanın
arzuları ve hevesleri, romantik özlemleri ve en yüzeysel
ihtiyaçları, sevinçleri ve üzüntüleri, şüpheleri ve seçimleri,
zevkleri ve acıları, en derin nefretleri ve en yüce estetik be-
ğenileri, kısacası tüm öznel deneyim dünyası, beynindeki
mekanik yasalara göre etkileşime giren temel parçacıkların
bir sonucuna indirgenir.

Açıkçası, böyle bir bakış açısı, hayata yönelik her tür-
lü psikolojik yaklaşımı ve buna bağlı olarak her türlü dinî
veya ruhanî pratiği bir tür mantıksızlık olarak değerlendiri-
mek zorundadır. Ve bu tür kavramsal çerçevelerin tedaviye
yönelik herhangi bir uygulaması, en iyi ihtimâlle, *geçici bir
yara bandı* olarak tanımlanır. İnsanın acı çekmesinin ger-
çek, biyolojik nedenini ele alacak gerçek, *biyolojik* bir tedavi
keşfedilene kadar, bu tür tedaviye yönelik uygulamalar to-
lere edilebilecek birer uç terapi olarak görülür. Depresyon
beyinden kaynaklanıyordur ve eğer yeterince dikkatli ba-
karsak, bir gün bunun altında yatan nedenin hangi meka-
nik hata olduğunu açıkça gösterebilir ve o noktada, maki-
nedeki bu tür arızaları mekanik olarak onarabiliriz.

Böyle bir dünya görüşü içinde, örtük ya da açık bir şe-
kilde bilimler arasında bir hiyerarşi olduğu varsayılır. En
temel düzey, temel parçacıklar arasındaki mekanik etkile-
şimlere ilişkin fizik düzeyidir ve diğer her şey bu süreçten
kaynaklanır. Fizik, inorganik kimyayı, inorganik kimya or-
ganik kimyayı, organik kimya anatomi ve fizyolojiyi, ana-
tomi ve fizyoloji psikolojiyi, psikoloji ekonomiyi, siyaset ve
sosyolojiyi belirler (bkz. Şekil 10.1). Nihayetinde, her şeyin
izi fizik ve kimyaya kadar sürülebilir.

Bu dünya görüşü ne kadar yaygın olursa olsun ve ba-
sitliği ne kadar cezbedici olursa olsun, bilim aslında onu

bilimi körleştirmesine izin vermeden, gerçekliğin rasyonel analizini maksimum noktasına, rasyonel olarak bilinebilir olanın mutlak sınırına, aklın kendini aştığı noktaya kadar zorlamak.

11

BİLİM VE GERÇEK

TOTALİTARİZM, İNSAN AKLININ HAYATTA VE TOPLUMDA yol gösterici ilke olabileceği inancıdır. Teknik bilgilere dayanarak, toplum makinesinin kusursuz bir şekilde çalışmasını sağlayacak teknokratlar veya uzmanlar tarafından yönetilen ütöpik, yapay bir toplum yaratmayı amaçlar. Bu görüşte birey, tamamen kolektife tâbi kılınmakta, toplum makinesinin bir dişlisi hâline indirgenmektedir (örnek olarak, Bertrand Russell'ın *The Impact of Science on Society (Bilimin Toplum Üzerindeki Etkileri)* adlı kitabına bakabilirsiniz).¹

Teknokratik toplum ideali Aydınlanma geleneğine, özellikle de onun pozitivist koluna içkindi. Henri de Saint-Simon ve Auguste Comte gibi pozitivist düşünürler, bilim adamları ve teknokratların, papa ve rahiplerin yerini alacağı hümanist-teknokratik bir topluma olan fanatik inançlarını dile getirmişlerdir.² Buna göre, Tanrı değil, insan Aklını yüceltilmeliydi. Savaş ve çatışmanın olmadığı ütöpik bir topluma, bir Özgürlük Diyarına giden yol buydu.

SONNOTLAR

GİRİŞ

1. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Londra: Penguin Books, 1951): 622.
2. Maaike Schwering, "Himalaya voor het eerst in dertig jaar zichtbaar door schonere lucht" [Himalayalar otuz yıl sonra ilk kez daha temiz hava sayesinde görülebiliyor], *Knack*, 4 Ağustos 2020, <https://weekend.knack.be/lifestyle/reizen/natuur/himalaya-voor-het-eerst-in-dertig-jaar-zichtbaar-door-schonere-lucht/article-news-1586287.html>.

1. BÖLÜM: BİLİM VE İDEOLOJİ

1. Immanuel Kant, "Beantwortung to the Frage: Was ist Aufklärung?" [Answer to the question: What is Enlightenment?], *Berlinische Monatsschrift* (Aralık 1784): 481–94.
2. Michel Foucault, *De moed tot waarheid* [Gerçeğe cesaret] (Amsterdam: Boom, 1978).
3. Max Jacob, *Cornet a des* [Zar kutusu] (Paris: Jourde and Allard, 1917).
4. W. Heisenberg, "Über den anschaulichen Inhalt der quantentheoretischen Kinematik und Mechanik" [Kuantum teorik kinematiği ve mekaniğinin tanımlayıcı içeriği hakkında], *Zeitschrift für Physik* 43, (1927): 172–98.
5. René Thom, *Predire n'est pas expliquer* [Tahmin bir açıklama değildir], Champs sciences, Editions Eshel, çev. Roy Lisker (IHES edition, 2010): 92.

6. Elisabeth Margaretha Bik, Arturo Casadevall, ve Ferris Fang, "The Prevalence of Inappropriate Image Duplication in Biomedical Research Publications," *mBio* 7, no. 3 (Temmuz 2016): e00809-16.
7. Owen Jarus, "Famed Archaeologist 'Discovered' His Own Fakes at 9000-Year-Old Settlement," *Live Science*, 12 Mart 2018, <https://www.livescience.com/61989-famed-archaeologist-created-fakes.html>.
8. I. M. D. Souza ve A. M. L. Caitite, "The Amazing Story of the Fraudulently Cloned Embryos and What It Tells Us about Science, Technology, and the Media," *Historia, Ciencias, Saude—Manguinhos* 17, no. 2 (2009): 471–93.
9. Joseph Hixson, *The Patchwork Mouse* (Garden City, New York: Anchor Press, 1976).
10. Isabelle De Groote vd., "New Genetic and Morphological Evidence Suggests a Single Hoaxer Created 'Piltdown Man'," *Royal Society of Open Science* 3, no. 8 (Ağustos 2016): 160328, <https://doi.org/10.1098/rsos.160328>.
11. Gretchen Vogel, "Psychologist Accused of Fraud on 'Astonishing Scale'," *Science* 334, no. 6056 (4 Kasım, 2011): 579–79, <https://doi.org/10.1126/science.334.6056.579>.
12. Daniele Fanelli, "How Many Scientists Fabricate and Falsify Research? A Systematic Review and Meta-analysis of Survey Data," *Plos One* 4, no. 5 (2009): e5738, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0005738>.
13. Mona Baker ve Dan Penny, "Is There a Reproducibility Crisis?" *Nature* 533 (26 Mayıs 26, 2016): 452–54.
14. C. Glenn Begley ve Lee M. Ellis, "Drug Development: Raise Standards for Preclinical Cancer Research," *Nature* 483 (Mart 2012): 531–33, <https://doi.org/10.1038/483531a>.
15. Andrew Chang ve Phillip Li, "Is Economics Research Replicable? Sixty Published Papers from Thirteen Journals Say 'Usually Not'," Finance and Economics Discussion Series 2015-083 (Eylül 2015): <http://dx.doi.org/10.17016/FEDS.2015.083>, retrieved from <https://www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2015/files/2015083pap.pdf>.
16. C. Glenn Begley ve John P. Ioannidis, "Reproducibility in Science: Improving the Standard for Basic and Preclinical Research," *Circulation Research* 116, no. 1 (Ocak 2015): 116–26, <https://doi.org/10.1161/CIR-CRESAHA.114.303819>.
17. John P. Ioannidis, "Why Most Published Research Findings Are False," *PLoS Medicine* 2 (Ağustos 2005): e124, <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0020124>.
18. Mattias Desmet, *The Pursuit of Objectivity in Psychology* (Ghent: Borger-

hoff & Lamberigts, 2018).

19. G. J. Meyer vd., "Psychological Testing and Psychological Assessment: A Review of Evidence and Issues," *American Psychologist* 56, no. 2 (Şubat 2001): 128–65.

2. BÖLÜM: BİLİM VE PRATİK UYGULAMALARI

1. Benjamin Kidd, *The Science of Power* (New York/Londra: Putnam's Sons, 1918): 18–19.
2. David Graeber, *Bullshit Jobs* (Amsterdam: Business Contact, 2018): 16.
3. Graeber, *Bullshit Jobs*: 23.
4. Graeber, *Bullshit Jobs*: 27.
5. Graeber, *Bullshit Jobs*: 18.
6. R. M. Giusti, K. Iwamoto, ve E. E. Hatch, "Diethylstilbestrol Revisited: A Review of the Long-Term Health Effects," *Annals of Internal Medicine* 122, no. 10 (May 1995): 778–88, <https://doi.org/10.7326/0003-4819-122-10-199505150-00008>.
7. Arthur Shapiro, *The Powerful Placebo: From Ancient Priest to Modern Physician* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1997).
8. Bruce Wampold vd., "The Placebo Is Powerful: Estimating Placebo Effects in Psychotherapy and Medicine from Randomized Clinical Trials," *Journal of Clinical Psychology* 61, no. 7 (Temmuz 2005): 835–54, <https://doi.org/10.1002/jclp.20129>.
9. Gaia, "Nieuwe cijfers: wereldwijd 79,9 miljoen dierproeven" [New figures: 79.9 million animal tests worldwide], *Gaia*, 24 Nisan 2020, <https://www.gaia.be/nl/nieuws/wereldproefdierendag-nieuwe-cijfers-wereldwijd-799-miljoen-dierproeven>.

3. BÖLÜM: YAPAY TOPLUM

1. James Gleick, *Chaos: Making a New Science* (Londra: Penguin Books, 1987): 292.
2. Gleick, *Chaos*: 41–44.
3. Gleick, *Chaos*: 43.
4. Mattias Desmet, "Waarom digitale gesprekken zo uitputtend zijn" [Why digital conversations are so exhausting], *Knack*, 6 Mayıs 2020, <https://www.knack.be/nieuws/wetenschap/waarom-digitale-gesprekken-zo-uitputtend-zijn/article-opinion-1606309.html>.
5. A. Hautekeet, "Online leven is schadelijker dan coronavirus" [Life online is more harmful than the coronavirus], *De Standaard*, 26 Mayıs 2020, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200525_04971253.

6. C. De Kock, "Om echt te kletsen moet je kunnen klinken" [You can't have a good chat without raising a glass together], *De Standaard*, 27 Mayıs 2020.
7. P. Cabenda, "Met slimme seksspeeltjes kun je—heel veilig—van elkaar genieten" [With smart sex toys you can have sex without risk], *De Morgen*, 26 Mayıs 2020.
8. JCA, "Maleisiër via Zoom ter dood veroordeeld" [Malaysian sentenced to death via Zoom], *De Standaard*, 20 Mayıs 2020, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200520_04966951.
9. S. Kelepouris, "De slinger van het thuiswerken is doorgeslagen": experte ergonomie Veerle Hermans" ["The pendulum of working from home has swung": ergonomics expert Veerle Hermans], *De Morgen*, 21 Mayıs 2020, <https://www.demorgen.be/nieuws/de-slinger-van-het-thuiswerken-is-doorgeslagen-experte-ergonomie-veerle-hermans~bc2f-cac7>.
10. Patricia Kuhl, "Is Speech Learning 'Gated' by the Social Brain?" *Developmental Science* 10, no. 1 (Ocak 2007): 110–20, <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2007.00572.x>.
11. Annie Murphy-Paul, *Origins: How the Nine Months Before Birth Shape the Rest of Our Lives* (Amsterdam: Free Press, 2011).
12. G. di Pellegrino vd. "Understanding Motor Events: A Neurophysiological Study," *Experimental Brain Research* 91, no. 1 (1992): 176–80.
13. Gianpiero Petriglieri, "I spoke to an old therapist friend today, and finally understood why everyone's so exhausted after the video calls. It's the plausible deniability of each ..." Twitter, 4:43 PM, 3 Nisan 2020, <https://twitter.com/gpetriglieri/status/1246221849018720256>.
14. Mattias Desmet, "Some Preliminary Notes on Empirical Test of Freud's Theory on Depression," *Frontiers in Psychology* 4 (Mayıs 2013): 158, <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00158>.
15. Marjolijn Vanslembrouck, "Nooit meer die tijd van de maand: volgens artsen is menstrueren 'compleet nutteloos'" [Never that time of the month again: according to these doctors, menstruating is "completely useless"], *De Morgen*, 19 Temmuz 2020, <https://www.hln.be/fit-en-gezond/nooit-meer-die-tijd-van-de-maand-volgens-artsen-is-menstrueren-compleet-nutteloos~ac76aebc>.
16. Emily A. Partridge vd., "An Extra-Uterine System to Physiologically Support the Extreme Premature Lamb," *Nature Communications* 8: 15112, <https://doi.org/10.1038/ncomms15112>.
17. Tech Insider, "Concept Incubator Would Grow Your Babies at Home," YouTube, 1:46, 4 Temmuz 2017, <https://www.youtube.com/watch?v>

=cgmdF9l7K9o.

18. Tech Insider, "Concept Incubator."
19. PVZ, "Volgens Elon Musk hebben we binned 5 jaar geen menselijke taal meer nodig" [According to Elon Musk, we will no longer need human language within 5 years], *De Morgen*, 9 Mayıs 2020, <https://www.hln.be/ihln/volgens-elon-musk-hebben-we-binnen-5-jaar-geen-menselijke-taal-meer-nodig~a35bc439>.
20. Sven de Jong, "Geo-engineering als laatste redmiddel" [Geoengineering as a last resort], *Nemo Kennislink*, 8 Ocak 2010, <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/geo-engineering-als-laatste-redmiddel>.
21. George van Hal, "Wetenschappers binden strijd aan met anti-aanbaklaag en waterafstotende regenjas" [Scientists challenge the adverse effects of non-stick coatings and water-repellent raincoats] *De Morgen*, 1 Temmuz 2020, <https://www.demorgen.be/tech-wetenschap/wetenschappers-binden-strijd-aan-met-anti-aanbaklaag-en-waterafstotende-regenjas~b79d1f20>.
22. Wim Schepens ve Tijs Neiryck, "Supermarkten halen opnieuw tientallen producten uit winkelrekken door ethyleenoxide, wat is er aan de hand?" [Supermarkets once again have to remove dozens of products from store shelves due to ethylene oxide, what's going on?], *VRT NWS*, 22 Eylül 2021, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/08/06/ethyleenoxide-terugroepingsactie>.
23. M. Martin, "Waarschuwing voor directe link tussen chemicaliën en de 'wildgroei' aan beschavingsziekten: zo zit het" [Warning for direct link between chemicals and the "proliferation" of civilization diseases: this is how it is], *De Morgen*, 7 Ağustos 2019, <https://www.demorgen.be/nieuws/waarschuwing-voor-directe-link-tussen-chemicalien-en-de-wild-groei-aan-beschavingsziekten-zo-zit-het~bd2839f3>.
24. Max Weber, "Wissenschaft als Beruf" [Science as a profession], 1919, https://de.wikisource.org/wiki/Wissenschaft_als_Beruf.
25. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Londra: Penguin Books, 1951): 585.
26. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 507.
27. Plato, *De ideale staa* [The ideal state], *Politeia* (Amsterdam: Athenaeum—Polak & Van Gennep, 2010): 182.
28. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 453, içinde alıntılanan, Eric Voegelin, "The Origins of Scientism," *Social Research: An International Quarterly* 15, no. 4 (Aralık 1948): 462–94,

4. BÖLÜM: ÖLÇÜLEBİLİR (OLMAYAN) EVREN

1. Benoît Mandelbrot, "How Long Is the Coast of Britain? Statistical Self-Similarity and Fractal Dimensions," *Science* 156, no. 3775 (Mayıs 1967): 636–38, <https://doi.org/10.1126%2Fscience.156.3775.636>.
2. E. H. Simpson, "The Interpretation of Interaction in Contingency Tables," *Journal of the Royal Statistical Society, Series B* 13, no. 2 (Temmuz 1951): 238–41, <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1951.tb00088.x>.
3. C. Peeters vd., "De PCR test is onbetrouwbaar en het testbeleid faalt" [The PCR test is unreliable and the test policy is failing], 27 Eylül 2020, *HP/De Tijd*.
4. Luc Gochel, "Le Liégeois qui a fait plier les experts" [The Liège professor who causes problems for the experts.] *Sudinfo Lameuse*, 8 Aralık 2020, <https://lameuse.sudinfo.be/619193/article/2020-08-12/le-liegeois-qui-fait-plier-les-experts>.
5. Scottish Government, "Counting People in Hospitals with COVID-19," 15 Eylül 2020, <https://blogs.gov.scot/statistics/2020/09/15/counting-people-in-hospital-with-covid-19>.
6. Jeroen Bossaert, "Sjoemelen ziekenhuizen met coronacijfers? Documenten wijzen op 'financiële optimalisatie'" [Are hospitals cheating with corona figures? Documents point to "financial optimization"], *HLN* 14 Mayıs 2021, <https://www.hln.be/binnenland/hln-onderzoek-sjoemelen-ziekenhuizen-met-coronabeelden-schrijven-wijs-op-financiele-optimalisatie~aef03627>.
7. Peter C. Göttsche, *Dodelijke medicijnen en georganiseerde misdaad: achter de schermen van de farmaceutische industrie* [Deadly drugs and organized crime: behind the scenes of the pharmaceutical industry] (Rotterdam: Lemniscate, 2021).
8. National Center for Health Statistics, "Weekly Updates by Select Demographic and Geographic Characteristics: Provisional Death Counts for Coronavirus Disease (COVID-26)," Centers for Disease Control and Prevention, 26 Ağustos 2020, <https://stacks.cdc.gov/view/cdc/92550>.
9. Redactie, "Studie: '90% coronadoden valt in landen met veel obesitas'" [Study: "90% of corona deaths occur in countries with a lot of obesity"], *De Morgen*, 6 Mart 2021, <https://www.demorgen.be/nieuws/studie-90-coronadoden-valt-in-landen-met-veel-obesitas~ba1823fc>.
10. Liaoyi Lin vd., "CT Manifestations of Coronavirus Disease (COVID- 19) Pneumonia and Influenza Virus Pneumonia: A Comparative Study," *American Journal of Roentgenology* 216, no. 1 (Ocak 2021): 71–79.
11. E. Ooms, "Wetenschap in haar blote kont: de illusie van de zekerheid der cijfers" [Bare-assed science: the illusion of the certainty of numbers],

- 24 Mart 2021, <https://www.artsenvoorvrij.be/blog/2021/03/24/wetenschap-in-haar-blote-kont-de-illusie-van-de-zekerheid-der-cijfers-de-speurtocht-naar-sciensanos-108-000-verwachte-doden>.
12. Luc Bonneux, "De slechtst georganiseerde ouderenzorg van de EU" [The worst organized elderly care in the EU], *De Standaard*, 12 Haziran 2020, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200611_04988858.
 13. JVH, "Duitse longarts: 'Grootste fout tijdens eerste golf was massale intubatie'" [German pulmonologist: "Biggest mistake during first wave was massive intubation"], *Het Nieuwsblad*, 24 Aralık 2020, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20201224_96693948.
 14. Mattias Desmet, "De angst voor het coronavirus is gevaarlijker dan het virus zelf" [The fear of the coronavirus is more dangerous than the virus itself], *VRT NWS*, 25 Mart 2020, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/03/25/angst-voor-het-virus>.
 15. S. V. Subramanian ve Akhil Kumar, "Increases in COVID-19 Are Unrelated to Levels of Vaccination across 68 Countries and 2947 Counties in the United States," *European Journal of Epidemiology*, 36 (2021): 1237–40, <https://doi.org/10.1007/s10654-021-00808-7>.
 16. A. R. Brock, "Spontaneous Abortions and Policies on COVID-19 mRNA Vaccine Use During Pregnancy," *Science, Public Health Policy, and the Law* 2021, no. 4 (2021): 130–43.
 17. Günter Kampf ve Martin Kulldorf, "Calling for Benefit-Risk Evaluations of COVID-19 Control Measures," *The Lancet* 397, no. 10274 (13 Şubat 2021): 576–77, [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)00193-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)00193-8).
 18. Oxfam, "Honger kan eind 2020 dodelijker worden dan coronavirus zelf" [Hunger could become more deadly than the coronavirus itself by the end of 2020], *Knack*, 9 Haziran 2020, <https://www.knack.be/nieuws/wereld/oxfam-honger-kan-eind-2020-dodelijker-worden-dan-coronavirus-zelf/article-news-1618511.html>; World Health Organization, "Impact of COVID-19 on People's Livelihoods, Their Health and Our Food Systems," 13 Ekim 2020, <https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-covid-19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems>; and United Nations World Food Program, "2020—Global Report on Food Crises," 20 Nisan 2020, <https://www.wfp.org/publications/2020-global-report-food-crises>.
 19. House of Commons, "Science and Technology Committee— Oral Evidence: UK Science, Research and Technology Capability and Influence in Global Disease Outbreaks, HC 136," 16 Nisan 2020, <https://committees.parliament.uk/download/file?url=%2Fforalevidence%2F289%2Fdocuments%2F3825%3Fconvertiblefileformat%3Dpdf&slug=oe00000289pdf>.
 20. Jon Miltimore, "How Finland and Norway Proved Sweden's Approach

to COVID-19 Works," *FEE Stories*, 13 Kasım 2020, <https://fee.org/articles/how-finland-and-norway-proved-sweden-s-approach-to-covid-19-works>.

21. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Londra: Penguin Books, 1951): xxxviii.
22. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 622. 23. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 621.

5. BÖLÜM: SAHİPLENİLME ARZUSU

1. Sofie Geusensand Jens Vancaeneghem, "Bromfiets gevaarlijkst voor schoolverkeer: 'Puber op brommer naar school in de spits is vragen om problemen'" [Mopeds most dangerous for school traffic: "Adolescents on a moped to school in rush hour is asking for problems"], *De Standaard*, 20 Aralık 2020, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200212_04845116.
2. MTM, "Een verfrissende duik in de rivier of de vijver de komende dagen? Geen goed idee: 'Te gevaarlijk, doe het niet'" [A refreshing dip in the river or pond in the coming days? Not a good idea: "Too dangerous, don't do it"], *Het Nieuwsblad*, 23 Haziran 2019, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20190623_04475442.
3. BELGA, "Orale seks veroorzaakt meer keelkanker bij Belgen" [Oral sex causes more throat cancer in Belgians], *VRT NWS*, 8 Mayıs 2014, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/05/08/orale-seks_veroorzaaktmeerkeelkankerbijbelgen-1-1961069.
4. Marjan Temmerman, "Is elkaar de hand schudden voorgoed verleden tijd? 'Ik hoop het een beetje,' zegt viroloog Marv Van Ranst" [Is shaking hands a thing of the past? "I kind of hope so," says virologist Marc Van Ranst], *VRT NWS*, 16 Haziran 2020, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/06/16/elkaar-de-hand-schudden-voorgoed-verleden-tijd>.
5. EVDG, "Zelfs naast een roker zitten die niet rookt, kan schadelijk zijn voor de gezondheid" [Even sitting next to a smoker who is not smoking can be harmful to health], *De Standaard*, 7 Temmuz 2020, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200306_04879315.
6. Henry David Thoreau, *Walden: Life in the Woods* (Utah: Gibbs M. Smith Inc, 2017): 77.
7. Annick Wellens, "Onweersschade? Verzekeringsmaatschappij legt uit wat je moet doen" [Lightening and thunderstorm damage? Your insurance company will explain what to do], *HLN*, 8 Eylül 2018, <https://www.hln.be/binnenland/onweersschade-verzekeringsmaatschappij-legt-uit-wat-je-moet-doen~a61148aa>.
8. Donna van der Kolk, "Sterren verzekeren hun benen, kont en ... sper-

- ma" [Stars insure their legs, ass and ... sperm], *Metro*, 10 Mart 2015, <https://www.metronieuws.nl/entertainment/2015/03/sterren-verzekeren-hun-benen-kont-en-sperma>.
9. Dylan Haegens, "10 gekste verzekeringen!" [10 craziest insurance policies!], 14 Eylül 2014, YouTube video, 2:33, <https://www.youtube.com/watch?v=KNpc6jHjXQA>.
 10. Koen Snoekx, "Proffen stellen screening borstkanker in vraag: 'Niet minder kans om kankerpatiënt te worden, integendeel'" [Professors question breast cancer screening: "No less chance of becoming a cancer patient, on the contrary"], *De Standaard* 16 Mart 2019, https://www.standaard.be/cnt/dmf20190316_04261562.
 11. Michaéla Schippers, "For the Greater Good? The Devastating Ripple Effects of the COVID-19 Crisis," *Frontiers in Psychology* 11 (29 Eylül 2020): <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.577740>.
 12. Michel Foucault, *Histoire de la folie a l'age classique* [A history of insanity in the age of reason] (Paris: Gallimard, 1972).
 13. Manon Dupont, "Universiteit Gent leert studenten 'legaal flirten': 'Ik heb nog geen klacht gehad, dus ik flirt wel goed'" [Ghent University teaches students about "legal flirting": "I haven't had a complaint yet, so I assume my flirting is OK"], *VRT NWS*, 23 Ocak 2020, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/01/23/universiteit-gent-leert-studenten-legaal-flirten-ik-heb-nog>.
 14. Michiel Martin, "Studentendopen liggen meer dan ooit onder vuur: 'Meisjes kregen een banaan om te tonen wat ze ermee konden. Vreselijk'" [Freshmen baptisms are under fire more than ever before: "Girls were given a banana to show what they could do with it. Despicable"], *De Morgen*, 15 Eylül 2021, <https://www.demorgen.be/nieuws/studentendopen-liggen-meer-dan-ooit-onder-vuur-meisjes-kregen-een-banaan-om-te-tonen-wat-ze-ermee-konden-vreselijk~b1e908633>.
 15. A. G. Fransen, "Pas als het sekscontract getekend is, mogen de Zweden vrijen" [Only when the sex contract has been signed, the Swedes are allowed to have sex] *De Morgen*, 20 Haziran 2018, <https://www.demorgen.be/nieuws/pas-als-het-sekscontract-getekend-is-mogen-de-zweden-vrijen~b5b55230>.
 16. P. van Tyghem, "Zijn blote borsten gevaarlijker dan de Holocaust ontkennen?" [Are bare breasts more dangerous than denying the Holocaust?], *De Standaard*, 23 Temmuz 2018, https://www.standaard.be/cnt/dmf20180722_03627256.
 17. MVO, "Netflix legt vreemde regels op tegen misbruik: 'Iemand niet langer dan 5 seconden aankijken'" [Netflix imposes strange rules against abuse: "Don't look at someone for more than 5 seconds"], *HLN*, 14 Haziran 2018, <https://www.hln.be/showbizz/netflix-legt-vreemde-regels-op-tegen-misbruik-iemand-niet-langer-dan-5-seconden-aankijken~af8736b6>.
 18. M. Boudry, "Ook links omarmt ontkenners" [The left also embraces deniers], *De Standaard*, 11 Mayıs 2019, https://www.standaard.be/cnt/dmf20190510_04390639.
 19. Wim Winckelmans, "Nieuwe coronaregels eindelijk bekend: openingsdans kan, polonaise liever niet" [New coronavirus rules finally known: opening dance is possible, polonaise rather not], *De Standaard*, 30 Temmuz 2020, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200630_94008414.
 20. Stijn Cools, "Online zingt het vogeltje ranziger dan ooit tevoren" [Online, the bird is singing more raunchy than ever before], *De Standaard*, 17 Haziran 2020, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200616_04992948.
 21. Doha Madani, "JK Rowling Accused of Transphobia after Mocking 'People who Menstruate' Headline," *NBC News*, 7 Haziran 2020, <https://www.nbcnews.com/feature/nbc-out/j-k-rowling-accused-transphobia-after-mocking-people-who-menstruate-n1227071>.
 22. TTR, "Duitse verzekeraars willen alcoholslot in alle nieuwe auto's in Europese Unie" [German insurers want alcohol locks in all new cars in the European Union], *HLN*, 26 Ocak 2020, <https://www.hln.be/buitenland/duitse-verzekeraars-willen-alcoholslot-in-alle-nieuwe-auto-s-in-europese-unie~a12f69c7>.
 23. Michael Persson, "Opiniechef *New York Times* sneuvelt na rechts opruiend stuk" [New York Times editor in chief has to resign after right-wing incendiary opinion piece] *De Morgen*, 11 Haziran 2020, <https://www.demorgen.be/politiek/opiniechef-new-york-times-sneuveld-na-rechts-opruiend-stuk~b1ea2933>.
 24. TIB, "Fawlt Towers' te racistisch voor BBC" ["Fawlt Towers" is too racist for BBC], *Het Nieuwsblad*, 26 Ocak 2013, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20130126_022; BELGA, "San Francisco verwijdert standbeeld Columbus" [San Francisco removes Columbus statue], *De Morgen*, 19 Haziran 2020, <https://www.zeelandnet.nl/nieuws/san-francisco-verwijdert-standbeeld-columbus>; and GHO, "Met corona besmette man slaat op de vlucht in Australië, polite opent jacht op 'volksvijand nummer één'" [Man infected with coronavirus flees in Australia, police open a man hunt for "public enemy number one"], *Gazet van Antwerpen*, 24 Ağustos 2021.
 25. Sigmund Freud, *Cultuur en Religie 4: Totem en taboe* [Culture and religion 4: Totem and taboo] (Amsterdam: Boom, 1984): 39.
 26. James Frazer, *Totemism and exogamy* (Londra: McMillan, 1910): retrieved from <https://archive.org/details/totemismexogamy01fraz>.
 27. David Graeber, *Bullshit Jobs* (Amsterdam: Business Contact, 2018): 155.

28. Graeber, *Bullshit Jobs*: 170.
29. Graeber, *Bullshit Jobs*: 49.
30. Erich Fromm, *Escape from Freedom* (New York: Rinehart & Co., 1952).
31. James Anthony, "Australian Government Plans Chinese-Style 'Social Credit' System for Social Media Users," *The Post Millennial*, 2 Eylül 2021, <https://thepostmillennial.com/watch-australian-government-plans-chinese-style-social-credit-system-for-social-media-users>.
32. Mathieu Verstichel, "Sint-Niklaas heeft vanaf 2022 een eigen digitale stadsmunt: '125 handelaars doen al mee'" [The town of Sint-Niklaas will have its own digital city currency from 2022: "125 retailers are already participating"], *VRT NWS*, 15 Haziran 2021, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/06/15/betalen-mensen-hun-brood-in-2022-met-een-digitale-stadsmunt-in-s>.
33. R. Andersen, "Opgepakt door het algoritme: hoe China met orwelliaanse technologie massaal burgers vastzet" [Picked up by the algorithm: how China is detaining civilians en masse with Orwellian technology], *De Morgen*, 26 Kasım 2019, <https://www.demorgen.be/politiek/opgepakt-door-het-algoritme-hoe-china-met-orwelliaanse-technologie-massaal-burgers-vastzet~b1b6aa682>.
34. Tobias Santens, Gianni Paelinck, "Peeters en De Block: 'Dit is alarmierend. Label voor rundvlees moet onderzocht worden'" [Peeters and De Block: "This is alarming. Beef label needs to be investigated"], *VRT NWS*, 16 Kasım 2018, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/11/16/peeters-over-onbetrouwbaar-kwaliteitslabel-rundsvlees-zeer-ala>.
35. Isabelle Saporte, *Vino Business: The Cloudy World of French Wine* (New York: Grove Press, 2016).
36. MV, VHN, ve LOB, "Rubicon, de geheime 'inlichtingencoup van de eeuw'" [Rubicon, the secret "intelligence coup of the century"], *De Standaard*, 12 Şubat 2020, https://www.standaard.be/cnt/dmf20200211_04844292.
37. Cathy Galle, "Patiënten klagen over privacy e-dossiers: 'Data worden gedeeld zonder toestemming'" [Patients complain about e-file privacy: "Data is shared without permission"], *De Morgen*, 24 Aralık 2019, <https://www.demorgen.be/nieuws/patienten-klagen-over-privacy-e-dossiers-data-worden-gedeeld-zonder-toestemming~b0eba24c>.
38. Galle, [Patients complain about e-file privacy].
39. Cathy Galle, "Verzekeringsartsen kunnen meekijken in uw medisch dossier" [Insurance doctors have access to your medical file], *De Morgen*, 23 Ocak 2020, <https://www.demorgen.be/nieuws/verzekeringsartsen-kunnen-meekijken-in-uw-medisch-dossier~bbccb6c3>.

6. BÖLÜM: KİTLELERİN YÜKSELİŞİ

1. Immanuel Kant, Beantwortung to the Frage: Was ist Aufklärung? [Answer to the question: What is enlightenment?] *Berlinische Monatsschrift* [Berlin Monthly] (Aralık 1784): 481–94.
2. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Londra: Penguin Books, 1951): 399.
3. Committee P, Annual Report 2019, https://comitep.be/document/jaarverslagen/2019NL_act.pdf.
4. Matthias Verbergt, "Camera's in joodse wijk controleren nu synagogegangers" [Cameras in Jewish quarter are now used to surveil synagogue-goers], *De Standaard*, 13 Mart 2021, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210312_98151173.
5. Kristof Clerix, "Privacy in coronatijden: 'Op de duur zijn we niet meer veraf van Chinese toestanden'" [Privacy in coronavirus times: "In the end, we will not be far away from situations as in China"] *Knack*, 3 Şubat 2021, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/privacy-in-coronatijden-op-den-duur-zijn-we-niet-meer-veraf-van-chinese-toestanden/article-longread-1695703.html>.
6. Melinda Pater, "Je burens verklikken als ze zich niet aan de anderhalve meter houden, het kan" [Denouncing your neighbors if they don't stick to the one and a half meters, it's accepted], *NPO Radio 1*, 10 Nisan 2020, <https://www.nporadio1.nl/binnenland/22996-je-buren-verklikken-als-ze-zich-niet-aan-de-anderhalve-meter-houden-het-kan>.
7. Collectief van academici [Collective of Academics], "Zonder tegenspraak kan er van wetenschappelijke vooruitgang geen sprake zijn" [There can be no scientific progress without contradiction] *Knack*, 9 Nisan 2021, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/zonder-tegenspraak-kan-van-wetenschappelijke-voortgang-geen-sprake-zijn/article-opinion-1721153.html>.
8. International Institute for Democracy and Electoral Assistance Nobelprijswinnaars en wereldleiders: "Coronacrisis bedreigt democratie" [Nobel laureates and world leaders: "Coronavirus crisis threatens democracy"] *Knack*, 5 Haziran 2020, <https://www.knack.be/nieuws/wereld/nobelprijswinnaars-en-wereldleiders-coronacrisis-bedreigt-democratie/article-news-1614169.html>.
9. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 428.
10. Gustave LeBon, *Psychologie des foules* [The crowd: a study of the popular mind] (Paris: Books on Demand, 1895): 17.
11. Le Bon, [The crowd]: 40.
12. Le Bon, [The crowd]: 95–98.

13. Le Bon, [The crowd]: 11–12.
14. Le Bon, [The crowd]: 11.
15. Vivek Murthy, "Work and the Loneliness Epidemic," *Harvard Business Review*, 26 Eylül 2017, <https://hbr.org/2017/09/work-and-the-loneliness-epidemic>.
16. Liana DesHarnais Bruce, "Loneliness in the United States: A 2018 National Panel Survey of Demographic, Structural, Cognitive, and Behavioral Characteristics," *American Journal of Health Promotion* 33, no. 8 (1 Kasım 2019): 1123–33, <https://doi.org/10.1177/0890117119856551>.
17. DesHarnais Bruce, "Loneliness in the United States."
18. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 415.
19. David Graeber, *Bullshit Jobs* (Amsterdam: Business Contact, 2018).
20. Steve Crabtree, "Worldwide, 13% of Employees Are Engaged at Work," *Gallup World Poll*, 8 Ekim 2013, <https://news.gallup.com/poll/165269/worldwide-employees-engaged-work.aspx>.
21. DesHarnais Bruce, "Loneliness in the United States."
22. Le Bon, [The crowd]: 25–30.
23. VRT, *De Afspraak* [The Appointment], "Het journal—22 maart 2020," YouTube, 35:23, 22 Mart 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=N-liNQquAH5M>.
24. Freek Willems, "Virologe Vlieghe: 'Mondmasker verplichten creëert bewustzijn dat virus er nog is,' De Block: 'Discussie niet gesloten'" [Virologist Vlieghe: "Mandating a face mask creates awareness that the virus is still there," De Block: "Discussion not closed"] *VRT NWS*, 28 Haziran 2020, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/06/28/erika-vlieghe-over-mondmaskers-creeren-awareness-dat-virus-nog>.
25. KVE, De Wever (N-VA) haalt uit naar premier en minister Vandenbroucke: "Als je middenstanders te gronde wil richten, dan moet je het zo aanpakken" [De Wever (N-VA) lashes out at Prime Minister and Minister Vandenbroucke: "If you want to destroy retailers, you have to approach it like this"], *HLN*, 29 Kasım 2020, <https://www.hln.be/binnenland/de-wever-n-va-haalt-uit-naar-premier-en-minister-vandenbroucke-als-je-middenstanders-te-gronde-wil-richten-dan-moet-je-het-zo-aanpakken~a808260d>.
26. Solomon E. Asch, "Effects of Group Pressure upon the Modification and Distortion of Judgment," in H. Guetzkow (ed.), *Groups, Leadership, and Men: Research in Human Relations* (Pittsburgh, PA: Carnegie Press, 1951).
27. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 148–49.
28. Le Bon, [The crowd]: 21–22.
29. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 422–24.
30. Torck, L. (2021, 12 Nisan). Marc Van Ranst na tragisch weekend: "Onfortuinlijk, maar nul compassie voor feestende jongeren" [Marc Van Ranst after a tragic weekend: "Unfortunate, but zero compassion for young people who party"], *Het Nieuwsblad*, 12 Nisan 2021, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20210412_92686979.
31. Le Bon, [The crowd]: 34.
32. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 455–57.
33. Le Bon, [The crowd]: 26.
34. Félix Julien, *Courants et revolutions de l'atmosphère et de la mer* [Currents and revolutions of the atmosphere and the sea] (Montana: Kessinger Publishing, 1860); Le Bon, [The crowd]: 27.
35. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 563–64.
36. Paul Aubry, *La contagion du meurtre: étude d'anthropologie criminelle*. [The contagion of murder: a study of criminal anthropology] (Paris: Alcan, 1888).
37. Taine, H. (1893). *Les origines de la France contemporaine: La Revolution* (tome IIV). [The origins of contemporary France: The revolution (volume IIV)] Paris: Hachette.
38. Le Bon, [The crowd]: 32–33.

7. BÖLÜM: KİTLELERİN LİDERLERİ

1. Gustave Le Bon, *Psychologie des foules* [The crowd: a study of the popular mind] (Paris: Books on Demand, 1895): 67.
2. Hannah Arendt, *Eichmann in Jeruzalem* [Eichmann in Jerusalem] (Amsterdam: Olympus, 1963): 195.
3. Arendt, *Eichmann in Jeruzalem*.
4. Arendt, *Eichmann in Jeruzalem*: 211.
5. Arendt, *Eichmann in Jeruzalem*: 220–21.
6. Le Bon, [The crowd]: 33–36.
7. Arendt, *Eichmann in Jeruzalem*: 208–9.
8. Arendt, *Eichmann in Jeruzalem*: 212.
9. Arendt, *Eichmann in Jeruzalem*: 63.
10. Aleksandr Solzhenitsyn (Soljenitsin), *The Gulag Archipelago* (Londra: The Harvey Press, 1986).
11. Arendt, *Eichmann in Jeruzalem*: 307.

12. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*: 19–38.
13. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Londra: Penguin Books, 1951): 452.
14. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 575.
15. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 500.
16. Gunter D'Alquen, *Die SS. Geschichte, Aufgabe, und Organisation der Schutzaffen der NSDAP* [The SS. History, mission and organization of the Schutzaffen of the NSDAP] (Berlin: Junker und Dunnhaupt Verlag, 1939).
17. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 402–3; George Orwell, *Animal Farm* (Londra: Secker and Warburg, 1945).
18. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 402–3.
19. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*.
20. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 601.
21. Le Bon, [The crowd]: 67–70.
22. Bruno Bettelheim, *On Dachau and Buchenwald. Nazi Conspiracy*, vol. VII (1946): <https://forum.axishistory.com/viewtopic.php?t=68993>; David J. Dallin, *From Purge to Coexistence: Essays on Stalin's and Krushchev's Russia* (Chicago: Henri Regnery Company, 1964); and Eugen Kogon, *The Theory and Practice of Hell: The German Concentration Camps and the System Behind Them* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1956).
23. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 571, 562, 597, 601.
24. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 318–19.
25. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 515–16; Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*: 120–128.
26. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 621.
27. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 619.
28. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 589.
29. Arendt, *Eichmann in Jerusalem*: 348.
30. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 593–94.
31. Orwell, *Animal Farm*.
32. United Nations World Food Program, "2020—Global Report on Food Crises," 20 Nisan 2020, <https://www.wfp.org/publications/2020-global-report-food-crises>.
33. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 628.
34. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 402.
35. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*: chapter 2.

36. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 566; Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*: 19–38.
37. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*: 436–38.
38. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 446–508.
39. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*: 130–31.
40. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*: 9.
41. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*: 216–17, 221–23.
42. Le Bon, [The crowd]: 13.
43. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*: 430.
44. Le Bon, [The crowd]: 13.

8. BÖLÜM: KOMPLO VE İDEOLOJİ

1. Aleksandr Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago* (Londra: The Harvey Press, 1986).
2. Henri Rollin, *L'apocalypse de notre temps: Les dessous de la propagande Allemande d'après des documents inédits* [The apocalypse of our times: The hidden side of German propaganda according to unpublished documents] (Paris: Gallimard, 1939), 40.
3. Maurice Joly, *Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu ou la politique de Machiavel au XIX siècle* [Dialogue in hell between Machiavelli and Montesquieu or the politics of Machiavelli in the XIX century] (Brussels: A. Mertens et fils, 1864).
4. Chevalier de Malet, *Recherches politiques et historiques qui prouvent l'existence d'une secte révolutionnaire* [Political and historical research that proves the existence of a revolutionary sect] (Paris: Gide Fils, 1817).
5. Hieronim Zahorowski, *Monita Secreta* (1612), son erişim 3 Mart 2022, <https://ia800503.us.archive.org/32/items/secretamonitasoc00brec/secretamonitasoc00brec.pdf>.
6. "Conspiracy," *Wikipedia*, son güncelleme 4 Kasım 2021, <https://en.wikipedia.org/wiki/Conspiracy>.
7. Gustave Le Bon, *Psychologie des foules*. [The crowd: a study of the popular mind] (Paris: Books on Demand, 1895): 17.
8. Le Bon, [The crowd]: 70–73.
9. Niko Tinbergen, *Inleiding tot de diersociologie* [Introduction to animal sociology] (Gorinchem: Noorduijn and son, 1946).
10. Elias Canetti, *Massa en macht* [Mass and power] (Amsterdam: Athenaeum—Polak & Van Gennep, 2017).
11. Matthias Hides, "Camera's in Joodse wijk controleren nu synagoge

- gangers" [Cameras in Jewish Quarter now monitor synagogue-goers] *De Standaard*, 13 Mart 2021, https://www.standaard.be/cnt/dmf20210312_98151173.
12. Yuval Noah Harari, *Homo Deus* (Londra: Vintage, 2015).
 13. Zia Khan, "Innovating for a Bold Future," Rockefeller Foundation [blog], 27 Ekim 2020, <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/innovating-for-a-bold-future>.
 14. "Event 201," Center for Health Security, son erişim 3 Mart 2022, <https://www.centerforhealthsecurity.org/event201>.
 15. Klaus Schwab ve Thierry Malleret, *COVID-19: The Great Reset* (Agentur Switzerland: World Economic Forum, 2020).
 16. Noam Chomsky, *Necessary Illusions: Thought Control in Democratic Societies* (Boston: South End Press, 1989).
 17. Departement MOW [MOW Flemish Government Department], "Vlaamse mobiliteitsvisie 2040 : Digi-kosmos" [Flemish mobility vision 2040: Digi-cosmos], YouTube, 1:15, 11 Ağustos 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=mfN3EJMVOQ4>.
 18. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Londra: Penguin Books, 1951): 541, 569.
 19. Hannah Arendt, *Eichmann in Jeruzalem* [Eichmann in Jerusalem] (Amsterdam: Olympus, 1963): 209.
 20. Alex Stern, "Sterilization Abuse in State Prisons: Time to Break with California's Long Eugenic Patters," *Huffington Post*, 22 Eylül 2013'te güncellendi, https://www.huffpost.com/entry/sterilization-california-prisons_b_3631287.
 21. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 470.
 22. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 428.
 23. Charles Eisenstein, "The Conspiracy Myth, Charles Eisenstein" [blog], Mayıs 2020, <https://charleseisenstein.org/essays/the-conspiracy-myth>.
 24. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*: 426.
 25. Arendt, *Eichmann in Jeruzalem*: 286.
 26. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago*.

9. BÖLÜM: ÖLÜLER, YAŞAYAN EVRENE KARŞI

1. Pierre-Simon Laplace, *Essai philosophique sur les probabilités* [A philosophical essay on probabilities] (Cambridge: Cambridge University Press, 1795): 4.
2. Bertrand Russell, Letter to Frege (1902), in Jean van Heijenoort (ed.)

From Frege to Godel: A Source Book in Mathematical Logic, 1879– 1931 (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1967): 124–25.

3. Werner Heisenberg, "Über den anschaulichen Inhalt der quantentheoretischen Kinematik und Mechanik" [On the physical content of the quantum theoretical kinematics and mechanics], *Zeitschrift für Physik [Journal of Physics]*, 43 (1927): 172–98.
4. James Gleick, *Chaos: Making a New Science* (Londra: Penguin Books, 1987): 93.
5. Gleick, *Chaos*: 299.
6. Gleick, *Chaos*: 262–67.
7. Gleick, *Chaos*: 43.
8. Hans Meinhardt, *The Algorithmic Beauty of Sea Shells* (Berlin: Springer, 1995).
9. Galileo Galilei, "Il saggiaiore/6" [The Taster/6] (1623), son güncelleme 17 Nisan 2011, https://it.wikisource.org/wiki/IL_Saggiatore/6.
10. Edward Lorenz, "Deterministic Nonperiodic flow," *Journal of the Atmospheric Sciences* 20 (Mart 1963): 130–41.
11. Gleick, *Chaos*: 135.
12. Werner Heisenberg, *Das naturgesetz und die Struktur der Materie* [Natural law and the structure of matter] (Stuttgart: Belser Verlag, 1967).
13. Henri Poincaré, *Science and method* (Londra: T. Nelson, 1914): <https://archive.org/details/sciencemethod00poinuoft/page/n5>.
14. Gleick, *Chaos*.

10. BÖLÜM: MADDE VE RUH

1. Stephen Hawking ve Leonard Mlodinow, *Het grote ontwerp: een nieuwe verklaring van het Universum* [The grand design: A new statement from the universe] (Amsterdam: Bert Bakker, 2010): 75.
2. Hawking ve Mlodinow, [The grand design]: 93.
3. Niels Bohr, Karen Barad içinde alıntlandı, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning* (Londra: Duke University Press, 2007): 254.
4. Werner Heisenberg, *Das naturgesetz und die Struktur der Materie* [Natural law and the structure of matter] (Stuttgart: Belser Verlag, 1967).
5. Bertrand Russell, *The Analysis of Mind* (Gutenberg Ebook, 1921): 808.
6. Lionel Feuille, Henry Dufour, ve Jean Pelletier, "Brain of a White-Collar Worker," *The Lancet* 370, no. 9583 (July 1, 2007): 262, [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(07\)61127-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)61127-1); Roger Lewin, "Is Your Brain Really

- Necessary?" *Science* 210, no. 4475 (12 Aralık 1980): 1232–34, <https://doi.org/10.1126/science.7434023>.
7. Lionel Feuille, "Brain of a White-Collar Worker."
 8. Jan Scholz vd., "Training Induces Changes in White-Matter Architecture," *Nature Neuroscience Online* 12, no. 11 (November 2009): 1370–71, <https://doi.org/10.1038/nn.2412>; A. M. Clare Kelly and Hugh Garavan, "Human Functional Neuroimaging of Brain Changes Associated with Practice," *Cerebral Cortex* 15, no. 8 (Ağustos 2005): 1089–102, <https://doi.org/10.1093/cercor/bhi005>.
 9. Elisabeth Wieduwild vd., "β2-adrenergic Signals Downregulate the Innate Immune Response and Reduce Host Resistance to Viral Infection," *Journal of Experimental Medicine* 217, no. 4 (6 Nisan 2020): <https://doi.org/10.1084/jem.20190554>.
 10. Anders Prior vd., "The Association between Perceived Stress and Mortality among People with Multimorbidity: A Prospective Population-Based Cohort Study," *American Journal of Epidemiology* 184, no. 3 (1 Ağustos 2016): 199–210, <https://doi.org/10.1093/aje/kwv324>.
 11. Naja Rod Nielsen vd., "Perceived Stress and Cause-Specific Mortality among Men and Women: Results from a Prospective Cohort Study," *American Journal of Epidemiology* 168, no. 5 (1 Eylül 2008): 481–91, <https://doi.org/10.1093/aje/kwn157>.
 12. H. F. Ellenberger, *The Discovery of the Unconscious* (New York: Basic Books, 1970).
 13. Christine Watremez ve Fabienne Roelants, "Hypnose in de anesthesie" [Hypnosis in anesthesia], *Bloedvaten, Hart, Longen* [Blood Vessels, Heart, Lungs] 15, no. 1 (2010): 30–34.
 14. Arthur Shapiro, *The Powerful Placebo* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1997); Bruce E. Wampold, "The Placebo Is Powerful: Estimating Placebo Effects in Psychotherapy and Medicine from Randomized Clinical Trials," *Journal of Clinical Psychology* 61, no. 7 (Temmuz 2005): 835–54, <https://doi.org/10.1002/jclp.20129>.
 15. A. Hróbjartsson ve P. C. Gøtzsche, "Is the Placebo Powerless? An Analysis of Clinical Trials Comparing Placebo with No Treatment," *New England Journal of Medicine* 344, no. 21 (24 Mayıs 2001): 1594–1602, <https://doi.org/10.1056/NEJM200105243442106>.
 16. Robert A. Hahn, "The Nocebo Phenomenon: Concept, Evidence, and Implications for Public Health," *Preventive Medicine* 26 (1997): 60711.
 17. L. Harrison Matthews, "Visual Stimulation and Ovulation in Pigeons," *Proceedings of the Royal Society, Series B (Biological Sciences)* 126, no. 845 (3 Şubat 1939): 557–60.
 18. Rémy Chauvin, "Contribution à l'étude physiologique du criquet pèlerin et du déterminisme des phénomènes grégaires" [Contribution to the physiological study of the desert locust and the determinism of gregarious phenomena], *Bulletin de la Societe entomologique de France* 85, no. 7–8 (1980): 133–272, <https://doi.org/10.3406/bsef.1980.18263>.
 19. Marcel Mauss, *Essai sur le don: Forme et raison de l'échange dans les sociétés primitives* [Essay on the gift: Form and purpose of exchange in primitive societies], Şubat 2002, <https://anthropomada.com/bibliotheque/Marcel-MAUSS-Essai-sur-le-don.pdf>.
 20. Claude Lévi-Strauss, "L'efficacité symbolique" [Symbolic efficiency], *Revue de l'histoire des religions* 135, no. 1 (1949): 5–27, <https://doi.org/10.3406/rhr.1949.5632>.
 21. Aleksandr Solzhenitsyn (Soljenitsin), *The Gulag Archipelago* (Londra: The Harvey Press, 1986): 318–19.

11. BÖLÜM: BİLİM VE GERÇEK

1. Bertrand Russell, *The Impact of Science on Society* (1953; Londra: Routledge, 2013).
2. Jacob Fox, "Essay: COVID-19, Utopianism, and the Reimagining of Society," *Collateral Global*, 17 Ekim 2021, <https://collateralglobal.org/article/covid-19-utopianism-and-the-reimagining-of-society>.
3. Georg W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion* [Lectures on the philosophy of religion] (1821; Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1993).
4. Niels Bohr, Steve Giles içinde alıntlandı, *Theorizing Modernism: Essays in Critical Theory* (1920; Londra: Routledge, 1993).
5. Max Planck, *Scientific Autobiography and Other Papers*, çev. Frank Gaynor (New York Philosophical Library: 1949; Westport, CT: Greenwood Press, 1971): 184.
6. Ken Wilber, *Quantum Questions: Mystical Writings of the World's Greatest Physicist* (Boulder: Shambala, 1998): 16.
7. René Thom, *Predire n'est pas expliquer* [To predict is not to explain], çev. Roy Lisker (Champs Sciences, Editions Eshel, IHES edition, 2010): 92.
8. Masaaki Hatsumi, *Essence of Ninjutsu: The Nine Traditions* (Chicago: Contemporary Books, 1988).
9. Max Jacob, *Le cornet à des* [Dice box] (Paris: Jourde and Allard, 1917).
10. Michel Foucault, *De moed tot waarheid* [The courage of truth] (Amsterdam: Boom, 1983).
11. Foucault, [The courage to truth]: 45.

BİTMEYEN ARAYIŞ

Karl R. Popper

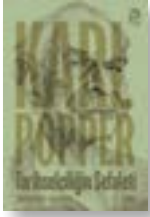
Bilim felsefesinin önemli isimlerinden Karl R. Popper, bu otobiyografik eserinde düşünce dünyasını ve bilimsel arayışını anlatıyor. Bilimsel bilginin doğası, eleştirel düşünme ve açık toplum gibi konulardaki görüşlerini paylaşıyor.

BU YÜZYILIN DERSİ

Karl R. Popper

Popper, bu eserinde 20. Yüzyıl'ın önemli olaylarından çıkarılan dersleri ele alıyor. Totaliter rejimlerin yükselişi ve düşüşü, özgürlük ve demokrasi gibi konulara odaklanarak, insanlığın geleceği için önemli mesajlar veriyor.

TARİHSELÇİLİĞİN SEFALETİ

Karl R. Popper

Toplumların geleceğini kesin olarak tahmin edebileceğini iddia eden tarihselcilik akımını eleştiren bu eser, bilim felsefesinin önemli metinlerinden biridir. Popper, tarihselciliğin hatalarını ortaya koyarak, açık toplum ve eleştirel düşüncenin önemini vurguluyor.

YÖNETİM ÜZERİNE BİRİNCİ İNCELEME

John Locke

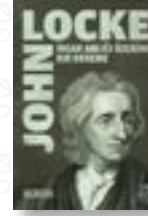
Siyasi düşünce tarihinin en önemli eserlerinden biri olan bu kitapta Locke, mutlak monarşiyi eleştirerek, doğal haklar ve halk egemenliği gibi kavramları temellendiriyor. Locke'un burada aktardığı fikirleri, modern demokrasilerin gelişiminde büyük etki sahibi olmuştur.

YÖNETİM ÜZERİNE İKİNCİ İNCELEME

John Locke

Locke'un siyasi felsefesinin temel metinlerinden biri olan bu kitap, meşru hükümetin temellerini ve bireysel hak ve özgürlükleri inceliyor. Locke, devletin görevinin vatandaşların haklarını korumak olduğunu savunuyor.

İNSAN ANLIĞI ÜZERİNE BİR DENEME

John Locke

John Locke'un bu klasik eseri, bilginin kaynağı ve sınırları üzerine derinlemesine bir inceleme sunuyor. Deneyim ve düşüncenin rolünü vurgulayan Locke, insan zihninin işleyişini ve bilgi edinme sürecini analiz ediyor.

YÖNETİMSSEL DAVRANIŞ

Herbert A. Simon

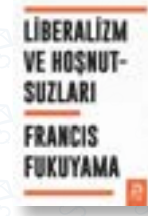
Nobel İktisat Ödüllü Herbert Simon, karar verme süreçlerini organizasyonların merkezine yerleştirdiği bu yapıtında, sınırlı rasyonellik ve organizasyonel davranış üzerine çığır açıcı analizler sunar. Kitap, yönetim bilimine bilimsel bir yaklaşım kazandırırken, kamu ve özel sektör yöneticileri için temel bir rehberdir. **YAKINDA**

KAPİTALİZM, SOSYALİZM VE DEMOKRASİ

Joseph A. Schumpeter

Bu klasik eserde Schumpeter, kapitalizmin geleceği ve sosyalizmle olan ilişkisini inceliyor. Kapitalist sistemin dinamiklerini ve yaratıcı yıkım sürecini analiz ederek, kapitalizmin geleceği ve demokrasinin rolü üzerine öngörülerde bulunuyor.

LİBERALİZM VE HOŞNUTSUZLARI

Francis Fukuyama

Ünlü siyaset bilimci Fukuyama, modern toplumların temelini oluşturan liberalizmin başarısızlıklarını ve eleştirilerini cesurca masaya yatırıyor. Kitap, özgürlük, bireysel haklar ve toplumsal adalet arasındaki gerilimleri keşfederken, liberalizmin kendini yenileyip yenileyemeyeceğini sorguluyor. **YAKINDA**

KAPİTALİZM VE ÖZGÜRLÜK

Milton Friedman

Nobel ödüllü Milton Friedman'ın bu klasik eseri, ekonomik özgürlüğün ve serbest piyasaların önemini göstererek savunusunu yapıyor. Devlet müdahalesinin olumsuz etkilerini eleştirerek, bireysel özgürlük ve ekonomik refah için serbest piyasa ekonomisinin gerekliliğini vurguluyor.

TERCİH ÖZGÜRLÜĞÜ

Rose ve Milton Friedman

Serbest piyasa ekonomisinin ve bireysel özgürlüğün önemini savunan bu klasik eser, ekonomik ve siyasi özgürlük arasındaki ilişkiyi inceliyor. Friedman çifti, devlet müdahalesinin zararlarını ortaya koyarak, bireylerin kendi seçimlerini yapma hakkını vurguluyor.

ÇİN NASIL KAPİTALİST OLDU?

Ronald H. Coase ve Ning Wang

Nobel ödüllü iktisatçı Ronald Coase ve Ning Wang, Çin'in kapitalist bir ekonomiye dönüşümünü inceliyor. Çin'in ekonomik reformlarının tarihsel sürecini analiz ederek, bu dönüşümün nedenlerini ve sonuçlarını araştırıyorlar.

PARANIN SATIN ALAMAYACAĞI ŞEYLER

Michael J. Sandel

Ünlü siyaset felsefecisi Sandel, bu paranın satın alamayacağı değerleri sorguluyor ve piyasa ekonomisinin ahlaki sınırlarını tartışmaya açarak toplumu ayakta tutan ve parayla satın alınamayacak değerler üzerine bir sorgulama yapıyor.

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYIL'DA KAPİTALİZM

Donghyun Park

Küresel kapitalizmin sorunlarını ve çözüm yollarını ele alan bu kitap, ekonomik eşitsizlik, çevresel sorunlar ve finansal krizler gibi güncel meselelere eğiliyor. Park, kapitalizmin nasıl daha adil ve sürdürülebilir hale getirilebileceğine dair yeni bir bakış açısı sunuyor.

GÖRÜNMEZ KALP

Russell D. Roberts

İktisat bilimini bir aşk hikayesiyle harmanlayan bu roman, piyasa ekonomisinin işleyişini ve insanların ekonomik kararlarını nasıl aldıklarını anlatıyor. Eğlenceli bir anlatımla iktisadın temel prensiplerini açıklıyor.

ANTI-KAPİTALİST SAFSATALAR

Rainer Zitelmann

Rainer Zitelmann, yaygın anti-kapitalist argümanları çürütmeye çalışıyor. Kapitalizmin tarihsel başarılarını ve alternatif sistemlerin eksikliklerini vurgulayarak, kapitalizmin savunulabilir bir sistem olduğunu ileri sürüyor.

SAVUNULAMAZI SAVUNMAK

Walter Block

Provokatif ve tartışma yaratan bu kitapta Block, toplum tarafından genellikle ahlaksız veya zararlı kabul edilen meslekleri ve eylemleri özgürlükçü bir perspektifle savunuyor. Savunulamazı savunmaya cesaret eden bu eser, düşünmeye ve yerleşik fikirleri sorgulamaya davet ediyor.

EKONOMİK EŞİTSİZLİK

Eamonn Butler

Bu kitap, ekonomik eşitsizliğin nedenlerini, sonuçlarını ve çözüm önerilerini ele alıyor. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin toplumsal ve ekonomik etkilerini analiz ederek, farklı politikaların sonuçlarını değerlendiriyor.

KAMU TERCİHİ

Eamonn Butler

Eamonn Butler, kamu tercihi kuramını ve uygulamalarını açıklıyor. Siyasi karar alma süreçlerini ekonomik bir perspektifle analiz ederek, devlet müdahalesinin sonuçlarını ve piyasa mekanizmalarının önemini vurguluyor.

TİCARET VE KÜRESELLEŞME

Eamonn Butler

Uluslararası ticaretin tarihsel gelişimini, ekonomik teorilerini ve toplumsal etkilerini ele alarak küreselleşmenin sunduğu fırsatları ve zorlukları derinlemesine inceleyen bu kitap, ticaretin ekonomik büyüme ve sosyal değişim üzerindeki rolünü vurgularken, korumacılığın olumsuz etkilerini ve serbest ticaretin sağladığı faydaları açıklıyor.

FELSEFEYE GİRİŞ

Ahmet Arslan

Ahmet Arslan, bu kitapta felsefenin temel konularını ve düşünürlerini sade bir dille ele alıyor. Felsefi düşünceye giriş niteliğinde olan bu eser, okuyucuları felsefenin temel sorunları ve akımlarıyla tanıştıyor.

BİR ÖMÜR DÜŞÜNMEK: Ahmet Arslan'la Nehir Söyleşi

Söyleşi: D. Özkan ve B. Kalkan

Ahmet Arslan'ın hayat ve düşünce yolculuğuna tanıklık eden bu kitap, felsefe, siyaset ve toplumsal meselelere dair derinlemesine analizler sunuyor. Yazarın düşünce dünyasının zenginliğini ve entelektüel birikimini yansıtıyor.

İSLÂM, DEMOKRASİ VE TÜRKİYE

Ahmet Arslan

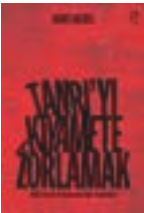
Ahmet Arslan, bu eserinde İslâm, demokrasi ve Türkiye arasındaki ilişkiyi inceliyor. İslâm dünyasında demokratikleşme süreçlerini ve Türkiye'nin bu süreçlerdeki rolünü analiz ederek, değerli tespit, değerlendirme ve öngörülerde bulunuyor.

FELSEFEYE GİRİŞ

J. Buchler ve J. H. Randall, Jr.

Bu klasik eser, felsefenin temel alanlarını ve önemli düşünürlerini kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Felsefi düşüncenin tarihsel gelişimini ve güncel tartışmaları sunarak, okuyuculara felsefeye derinlemesine bir giriş yapma imkanı sağlıyor.

TANRI'YI KIYAMETE ZORLAMAK

Grace Halsell

Hristiyan Siyonizminin yükselişini ve kıyamet inançlarının siyasi etkilerini inceleyen bu kitapta Halsell, milyonlarca insanın kıyameti ve dünyanın sonunu neden dört gözle beklediğini araştırıyor.

POLİTİKA BİLİMİNE GİRİŞ

Münici Kapani

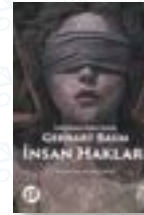
Siyaset biliminin temel kavramlarını ve kuramlarını sade bir dille açıklayan bu eser, öğrencilerin ve siyasete ilgi duyan herkesin bu alana sağlam bir giriş yapmasını sağlıyor. Türk siyasi hayatında da önemli bir yer teşkil etmiş olan hocaları hocası Münici Kapani'nin akıcı anlatımı, politika biliminin karmaşık dünyasına temel bir giriş sunuyor.

TEMEL HAKLARI KORUMAK

Gerhart Baum

Günümüzde temel hak ve özgürlüklere yönelik tehditleri ele alan bu kitap, özgürlükçü bir toplumun nasıl korunabileceğini tartışıyor. Eski Alman İçişleri bakanı Baum, güvenlik kaygılarıyla temel haklar arasında nasıl bir denge kurulabileceğine dair önemli sorular yöneltiyor.

İNSAN HAKLARI

Gerhart Baum

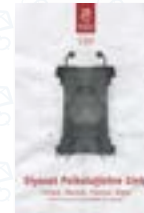
Gerhart Baum, insan haklarının tarihsel gelişimini, felsefi temellerini ve uluslararası hukuktaki yerini ele alıyor. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için mücadele edenlerin sesi olan bu kitap, evrensel insan haklarının önemini vurguluyor.

GÜÇ VE TERCİH: Siyaset Bilimine Giriş

Phillips W. Shively

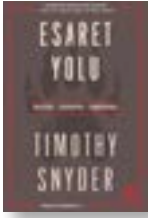
Siyaset bilimine giriş niteliğindeki bu kitap, güç, otorite, devlet ve siyasi sistemler gibi temel kavramları ele alıyor. Siyaset biliminin farklı yaklaşımlarını ve kuramlarını inceleyerek, siyasi olayları anlamak için güç ve tercih prizmasından bakılabilecek bir analiz çerçevesi sunuyor.

SİYASET PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ

Cottam, Mastors, Preston ve Dietz

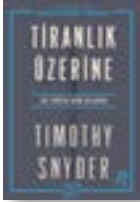
Siyasetin psikolojik boyutlarını inceleyen bu kapsamlı eser, siyasi davranışları anlamak için gerekli kavramsal çerçeveyi sunuyor. Yazarlar, bireysel ve toplumsal düzeyde siyaseti etkileyen psikolojik süreçleri derinlemesine analiz ediyor.

ESARET YOLU

Timothy Snyder

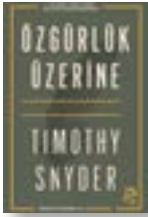
Yale Üniversitesi'nden ünlü tarihçi Snyder, Rusya, Amerika ve Avrupa'daki özgürlük karşıtı eğilimleri inceliyor. Totaliter rejimlerin tarihsel örneklerinden yola çıkarak, günümüzde özgürlüklerin nasıl tehdit altında olduğunu ve demokrasiye yönelik tehlikeleri ele alıyor.

TIRANLIK ÜZERİNE

Timothy Snyder

Snyder, özgürlüğün ne olduğunu, nasıl yanlış anlaşıldığını ve onu korumamızın neden hayatta kalmamız için tek şansımız olduğunu öne sürüyor. Yazar, unuttuğumuz özgürlük idealini yeniden keşfetmeye ve birlikte çalışarak daha iyi bir gelecek inşa etme çağrısında bulunuyor.

ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE

Timothy Snyder

Snyder, özgürlüğün ne olduğunu, nasıl yanlış anlaşıldığını ve onu korumamızın neden hayatta kalmamız için tek şansımız olduğunu inceliyor. Yazar, unuttuğumuz özgürlük idealini yeniden keşfetmeye ve birlikte çalışarak daha iyi bir gelecek inşa etme çağrısında bulunuyor.

YAKINDA

OTOKRASİ A.Ş.

Anne Applebaum

Pulitzer ödüllü yazar Anne Applebaum, otokratik rejimlerin yolsuzluk, dezenformasyon ve baskı araçlarıyla nasıl uluslararası işbirlikleri kurduğunu ortaya koyuyor. Küresel bir kleptokrasi ağının izlerini süren kitap, demokrasiye tehdit eden bu yapıların işleyişini ve Batı'nın bu tehditle mücadelelerindeki zorlukları ele alıyor. **YAKINDA**

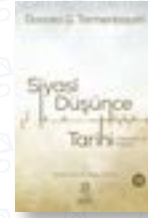

DEMOKRASİ VE ELEŞTİRİLERİ

Robert A. Dahl

Bu klasik eserinde Dahl, demokrasi kavramını ve tarihsel gelişimini inceliyor. Demokrasiye yöneltilen kuramsal eleştirileri ele alarak, demokratik sistemlerin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi için önerilerde bulunuyor.

YAKINDA

SİYASİ DÜŞÜNCE TARİHİ

Donald G. Tannenbaum

Batı siyasi düşüncesinin en önemli isimlerini ve fikirlerini ele alan bu kitap, Platon'dan günümüze uzanan bir yolculuğa çıkıyor. Tannenbaum'ın akıcı anlatımı, siyasi düşüncenin gelişim sürecini ve günümüz siyasetine etkisini keşfetmek için keyifli bir okuma imkanı sunuyor.

KAMU İŞLETMECİLİĞİ VE YÖNETİMİ

Owen E. Hughes

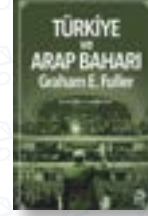
Bu kitap, kamu yönetiminin temel prensiplerini ve uygulamalarını ele alıyor. Kamu örgütlerinin yapısı, işleyişi ve yönetim süreçlerini inceleyerek, etkili kamu yönetimi için rehberlik sağlıyor.

YENİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Graham E. Fuller

Türkiye'nin 21. Yüzyıl'ın başlarında geçirdiği dönüşümü ve Müslüman dünyasındaki konumunu ele alan bu kitap, Türkiye'nin geleceğine dair önemli ipuçları sunuyor. Fuller, Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki değişimleri analiz ederek, ülkenin bölgesel ve küresel rolünü değerlendiriyor.

TÜRKİYE VE ARAP BAHARI

Graham E. Fuller

Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünü ve bölgesel liderlik iddiasını ele alan bu kitap, Türkiye'nin dış politikasını anlamak için önemli bir kaynak. Fuller, Türkiye'nin Arap Baharı'na verdiği tepkiyi ve bölgedeki güç dengelerine etkisini değerlendiriyor.

TÜRK DİŞ POLİTİKASI

William Hale

1774 yılından günümüze Türk dış politikasının tarihsel gelişimini ele alan bu kapsamlı eser, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü ve stratejilerini inceliyor. Hale, Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte, Türk dış politikasının geçirdiği dönüşümleri derinlemesine analiz ediyor.

AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN 50 YILI

Armağan Emre Çakır (ed.)

Bu kitap, iniş çıkışlarla dolu AB-Türkiye ilişkilerinin 50 yıllık tarihine ışık tutuyor. Sisifos'un bitmeyen işkencesine benzetilen bu karmaşık ilişkinin ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlarını ele alarak, geleceğe dair öngörülerde bulunuyor.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

J.S. Goldstein ve J.C. Pevehouse

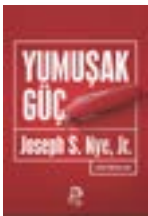
Uluslararası ilişkiler alanına giriş niteliğindeki bu kitap, devletler arasındaki ilişkileri şekillendiren temel kavramları ve kuramları sade bir dille açıklıyor. Yazarlar, güncel olayları da ele alarak, uluslararası sistemin dinamiklerini anlaşılır bir şekilde sunuyor.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

A.L. Bennett ve J.K. Oliver

Birleşmiş Milletler'den bölgesel örgütlere kadar uluslararası örgütlerin yapısını, işleyişini ve etkisini inceleyen bu kitap, küresel yönetişimin karmaşık dünyasını aydınlatıyor. Yazarlar, uluslararası örgütlerin küresel sorunların çözümündeki rolünü ve karşı karşıya oldukları zorlukları ele alıyor.

YUMUŞAK GÜÇ

Joseph S. Nye, Jr.

Uluslararası ilişkilerde gücün yeni bir boyutunu ele alan bu klasik eser, askeri ve ekonomik gücün yanı sıra yumuşak gücün de önemini vurguluyor. Nye, kültürel etki, değerler ve diplomasi gibi unsurların nasıl bir güç kaynağı olabileceğini açıklıyor.

DÜZENBAZLAR

Patrick Radden Keefe

Gerçek hayattan dolandırıcıların, katillerin, isyancıların ve soyguncuların hikayelerini içeren bu kitap, insan doğasının karanlık tarafını ve suçun cazibesini araştırıyor. Sürükleyici bir dille yazılmış bu eser, insan psikolojisinin karmaşıklığına ve ahlaki sınırların bulanıklığına ışık tutuyor.

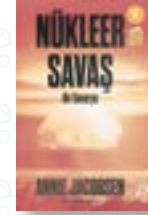
YAKINDA

SANAT HIRSIZI

Michael Finkel

Gerçek bir hikayeye dayanan bu kitap, sanat eserlerine duyduğu saplantılı tutkuyla tanınan bir hırsızın izini sürüyor. Finkel, okuru sanat dünyasının karanlık dehlizlerine sürüklerken, suç, aşk ve takıntının karmaşık ilişkisini de ustalıkla anlatıyor. **YAKINDA**

NÜKLEER SAVAŞ

Annie Jacobsen

Pulitzer finalisti Jacobsen, onlarca uzman röportajına dayanarak, nükleer füze saldırısının ilk anından itibaren yaşanacakları dakikaları sayarak aktarıyor. Bu kitap, nükleer silahların yıkıcı gücünü ve bir nükleer savaşın dünya üzerinde yaratacağı felaketi anlatan güçlü ve sürükleyici bir okuma sunuyor. **YAKINDA**

SENİ ÖNCE SICAK ÖLDÜRECEK

Jeff Goodell

Küresel ısınmanın yıkıcı etkilerini çarpıcı bir şekilde ortaya koyan bu kitap, gezegenimizin karşı karşıya olduğu tehlikenin aciliyetini vurguluyor. Goodell, bilimsel veriler ve gerçek hayat hikayeleriyle, iklim değişikliğinin geleceğimizi nasıl şekillendireceğini gözler önüne seriyor.

YANGIN HAVASI

John Vaillant

Kanada'da yaşanan büyük bir yangın felaketini merkeze alan Pulitzer finalisti bu kitap, iklim değişikliğinin orman yangınları üzerindeki etkisini çarpıcı bir şekilde gözler önüne seriyor. Vaillant, yangının hikayesini anlatırken, doğanın gücü ve insanın kırılganlığı üzerine derin düşüncelere sevk ediyor. **YAKINDA**

BİZİ KURTARMAK

Katharine Hayhoe

İklim bilimci Katharine Hayhoe, bu kitabında, iklim değişikliğiyle ilgili ortak değerler üzerinden etkili diyalog kurmanın önemini vurguluyor. Bilim ve empatiyi birleştiren umut dolu bu rehber, sürdürülebilir bir gelecek için somut adımlar öneriyor. **YAKINDA**

AKIL HASTALIĞI EFSANESİ

Thomas Szasz

Ünlü psikiyatrist Thomas S. Szasz, "akıl hastalığı" kavramını sorgulayarak, bunun kişisel davranışlara yönelik bir metafor olduğunu savunuyor. Toplumsal normlara uymayan davranışların tıbbileştirilmesine eleştirel bir bakış sunuyor.

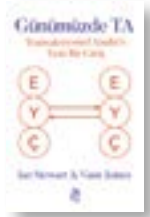
YAKINDA

KÖR NOKTALAR

Marty Makary

Kör Noktalar, tıpta grup düşüncesinin, yanlış bilimsel varsayımların ve eksik değerlendirmelerin sağlık sistemini nasıl etkilediğini ele alıyor. Marty Makary, modern tıbbın hatalarını ve bu hataların hasta sağlığı üzerindeki yansımalarını çarpıcı örneklerle inceliyor. **YAKINDA**

GÜNÜMÜZDE TA

Ian Stewart ve Vann Joines

Transaksiyonel Analizin (TA) güncel uygulamalarını ve gelişmelerini ele alan bu kitap, iletişim, kişilerarası ilişkiler ve kişisel gelişim konularında rehberlik sağlıyor. TA'nın temel kavramlarını güncel örneklerle açıklayarak, kişisel ve profesyonel yaşamda daha etkili iletişim kurmanın yollarını gösteriyor.

ÇOCUKLAR, GENÇLER VE YETİŞKİNLER İÇİN TRANSAKSİYONEL ANALİZ

Alvyn ve Margaret Freed

İletişim ve ilişkiler üzerine etkili bir yaklaşım sunan bu kitap, Transaksiyonel Analiz'in temel kavramlarını çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin anlayabileceği şekilde açıklıyor. Kişisel gelişim ve sağlıklı iletişim için pratik rehberlik sağlıyor.

AKILCI YAŞAM KILAVUZU

Albert Ellis ve Robert A. Harper

Mutsuzluğun kaynağının olaylar değil, olaylara yüklediğimiz anlamlar olduğunu savunan bu dünyaca ünlü kılavuz, akılcı düşünme becerilerini geliştirerek daha mutlu ve doyumsuz bir yaşam sürmenin yollarını gösteriyor.

KENDİNİZİ DAHA İYİ HİSSEDİN, DAHA İYİ OLUN, DAHA İYİ KALIN

Albert Ellis

Albert Ellis, duygusal sorunların üstesinden gelmek ve daha mutlu bir yaşam sürmek için etkili bir yaklaşım sunuyor. Akılcı-Duygusal Davranış Terapisi (REBT) prensiplerini kullanarak, olumsuz düşünce kalıplarını değiştirmenin ve duygusal sağlığı iyileştirmenin yollarını gösteriyor.

NASIL MUTLU OLURSUNUZ

Albert Ellis

Albert Ellis, mutluluğun ve yaşam doyumu için pratik rehberlik sağlıyor. Olumsuz düşünce ve inançların nasıl değiştirilebileceğini ve daha mutlu bir yaşam sürmenin nasıl mümkün olduğunu açıklıyor.

GERÇEK MUTLULUK

Martin E. P. Seligman

Pozitif psikolojinin kurucularından Martin Seligman, mutluluğun ve yaşam doyumu için bilimsel olarak kanıtlanmış yöntemleri paylaşıyor. Karakterin güçlü yönlerini keşfetmek, iyimserlik ve minnettarlık gibi kavramlara odaklanarak, kalıcı mutluluğa ulaşmanın yollarını gösteriyor.

ÖĞRENİLMİŞ İYİM SERLİK

Martin E. P. Seligman

Öğrenilmiş çaresizlik kavramının mucidi Martin Seligman, iyimserliğin de öğrenilebilir bir beceri olduğunu savunuyor. Kötümser düşünce kalıplarını değiştirmenin ve iyimser bir bakış açısı geliştirmenin yollarını göstererek, daha mutlu ve başarılı bir yaşam için rehberlik sağlıyor.

VİCDANSIZLAR

Robert D. Hare

Psikopatların zihin dünyasını ve davranışlarını inceleyen bu çarpıcı kitap, toplum içindeki psikopatları anlamaların yollarını gösteriyor. Hare, psikopatinin klinik özelliklerini ve toplum üzerindeki etkilerini bilimsel verilerle açıklıyor.

GEBELİKTE MUTLU BESLENME

Dr. Burcu Kısa ve Dyt. Dilan Dalgıç

Gebelikte sağlıklı beslenmenin önemini anlatan bu kitap, vegan, vejetaryen ve glütensiz beslenen anne adayları için özel öneriler ve tarifler içeriyor. Gebelikte vitamin ve mineral ihtiyaçları, doğum öncesi ve sonrası beslenme hakkında sağlıklı, doyurucu ve renkli bilgiler sunuyor.

BENLİK YOKSA SORUN YOK

Chris Niebauer

Budizm ile nöropsikoloji arasında bağlantılar kuran bu kitap, 'benlik' kavramını bilimsel ve felsefi açıdan inceliyor. Benliğin bir yanılsama olduğunu savunarak, acı çekmenin ve mutsuzluğun üstesinden gelmenin yollarını araştırıyor.

SON KONUŞMA

Randy Pausch ve Jeffrey Zaslow

Kanserle mücadele eden bir profesörün verdiği ilham verici, öğretici ve dokunaklı son ders, bu kitapta ölümsüzleşiyor. Pausch, hayallerin peşinden koşmanın ve hayatın her anını dolu dolu yaşamının önemini hatırlatıyor.